

Inquiry to Understand the Concept of Cultural Geography in the School of Phenomenology

Dr. Ehsan Lashgari tafaroshi*

Assistance Professor of Political Geography, University of Yazd

Lashgari, E (2020). [Inquiry to Understand the Concept of Cultural Geography in the School of Phenomenology]. *Geography and Development*, 18 (59), 1-20, <http://dx.doi.org/10.22111/GDIJ.2020.5457>

doi: <http://dx.doi.org/10.22111/GDIJ.2020.5457>

Received:19/03/2017
Accepted:05/02/2020

Keywords:

Cultural
geography,
Territory,
Ontology,
Phenomenology.

ABSTRACT

In the human science, one concept may be having been some definition or even may be this narration was contradiction with each other in different philosophical schools. This research with theoretical approach is to clarify the concept of cultural geography and the causes of cultural territories changes in the constructivism school. This research has fundamental approaches in the philosophy of geography and for compilation of information has been referred to valid document and bibliography. In this regard, in first stage, was attempted the foundation of cultural geography concept in constructivism school were extracted. Then, are explained how to obtain knowledge and solve unknown space in cultural geography Influenced by the school of constructivism. In this discourse, processes and icons in geographical space, were made by social structure and in analyzing the making space. Following this idea, geographers believe that the change in geographical space in various aspects is depend on social and cultural functions and the mentality of people is not distinct and separate from the dominant of structures values. Another functional consequence of constructivism in cultural geography, formation of Sovereignty and jurisdiction by the formation of a structural culture in a specific geographical space. According to this view, the formation of development process in a culture territory involves stimulating certain behaviors and values among the general public. As previously mentioned, basically in view of constructivism, dialectical (motion and contrast) formed in geographical space, comes from the ruling cultural structure.

Copyright©2020, Geography and Development. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

1- Introduction

In the human science, one concept may be having been some definition or even may be this narration was contradiction with each other in different philosophical schools. Therefore, explanation of one concept in different cognition schools

has very great importance. Geographical Space consists of bilateral relation between human and environment and it is major paradigm in geographical sciences. Basically, different branches of geographical sciences will study various aspects of geographical space. One of the important branches of geographical space, is including the cultural dimension of space. It is clear that, the concept of cultural geography at the Geographic Sciences can find different meanings within different schools of knowledge. In this regard, the phenomenology school is member of philosophical schools, that especially in the contemporary time has found special

*Corresponding Author:

Dr. Ehsan Lashgari

Address: Department of of Political Geography
University of Yazd

Tel: +98(9196351008)

E-mail: ehsanlashgari80@yahoo.com

position in qualitative analysis in cultural geography. In phenomenology, the issue of "being in the world" is studied by paying attention to human agency and the individual's ability to know. In this framework, knowledge of geographical space is obtained through the experience of each person and a set of assumptions which is influenced by culture. So, in this research has been attempted to explain a new approach in cultural geography in the school of phenomenology.

2-Methods and Material

In order to achieve original theory in this research; has been attempted to extract the foundation of cultural geography concept as one of the sub-branches of human geography. Then, in adaptation to school of phenomenology concepts have been struggled new approach in defining cultural geography is presented under this philosophical idea.

3-Results and Discussion

In this regard, the most important phenomenological ideas in explaining and analyzing cultural geography can be mentioned in the context of the following:

1- One of the most important consequences of believing to phenomenology is Shaping the geographical scope of governance and determining the authority of affairs by a culture in a particular geographical area. Therefore, the geographical space refers to the mental-psychological world which human- beings and societies have historical dependence to it. Therefore, in the formation of mental and cognitive geography of society have a great impact the Socio-economic classes of individuals. Sufferings, hopes, age, gender, etc. have a great impact on mental image formation and more fundamentally on personal geography.

2- On the other hand, human relationship with their territory has a place beyond economic considerations and emotional and psychological connections play important role about this topic. From the point of phenomenologists view, sense means being connected to space by understanding

symbols and activities. In fact, spatial landscapes show the function of human feelings, emotions and creativity in the construction of space. Finding an emotional aspect by a certain territory causes a sense of defending the territory and its interests in society to grow. Finding an emotional aspect by a certain territory causes a sense of defending from territory and its interests grow in society. this fact occurs in a particular system of social understanding that is governed by distinct social ideas.

3- According to this view, the formation of development process in a spatial territory requires to specific values preference among the general public. This process is the individual's relationship realm to power and is less concerned with the individual's mental stability. In general, if the behavior of human societies is studied; In most of them, in the executive position, there is no way to argue and human beings do it according to their beliefs, habits and social bases. The process of development also is the result of specific activities by humans and if this cultural container is not appropriate; development will not happen.

4-Conclusion

In phenomenological cultural geography, biological experience is considered as a source of consciousness. So that, knowing the space and studying its changes; arises from the mental, cultural and identity backgrounds of individuals. Therefore, knowing the space can be done in the framework of mental position. Basically, mind-identity maps give meaning to spaces. it can be said that cognition is not possible without the previous mentality and the culture that dominates the people minds provides the phenomena knowledge and even provides the basis for their changes. In fact, space does not contain mere external phenomena, and its knowledge cannot be obtained only from external experiences and is made by imagining space.

Keywords: Cultural geography, Territory, Ontology, Phenomenology.

5-References

- Ashly, R, K (1987). The Geopolitics of Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics, Alternatives Journal, 12(4), Pp 551-559.
- Badeai, Marjan & Ghalibaf, Bagher & Pourmousavi, Pourmosavi, Musa, Poyandeh, M, H (2014). Geographical explanation of identity foundation on local scale, Journal of Human Geography Research, 46(3), PP.505- 525.
https://jhgr.ut.ac.ir/article_51224.html
- Badeai, Marjan & Poyandeh, Mohammad Hadi(2013). Phenomenology and the relationship between identity and place on geographical scale, Journal of New Attitudes in Human Geography, 5(2),PP.1-19.
http://geography.journals.iau-garmsar.c.ir/article_666732.html
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1996). The Social construction of reality: a treatise in the Sociology of Knowledge, Translated by Fariborz Majidi, Tehran: Scientific-Cultural Publishing Company.
<https://www.gisoom.com/book/1509031>
- Cosgrove, D & Jackson, P (1987). The new direction in cultural geography, Area journal, No.19, PP. 95-101.
<http://journals.hsu.ac.ir/jarhs/article-1-1294-en.pdf>
- Dalby, Simon (2014). Imperialism, Domination, Culture: the continued relevance of critical geopolitics"; Geopolitics journal, January 2014, DOI: 10.1080/14650040802203679.
- Dartigues, Andre (1994). Qu'est-ce que la phénoménologie?, translated by Mahmoud Jalali, First edition, Tehran: Samt Publisher.
<http://samta.samt.ac.ir/content/10939>
- Dilthey, Wilhelm (2013). Understanding the human world, Translated Manoucher Sanei, Tehran: Ghoghnoos publisher. <https://qoqnoos.ir/Fa>
- Elahei Rad, Safdar(2016). Acquaintance to Hermeneutics, Tehran: Samt Publisher.
<https://www.adinehbook.com/gp/product/6000202938>
- Entrikin, Tepple(2006). Humanism and democratize place - making approaches to human geography, Edited by Valentin, G & Aitken, S, London: Sage publication.
[https://books.google.com/books?id=i9UalVoa5_YC&dq=\);+Humanism+and+democratic+place&hl=fa&sa=X&ved=0ahUKewjS1tLSx-zpAhVPLewKHQJsD44O6AEIJjAA](https://books.google.com/books?id=i9UalVoa5_YC&dq=);+Humanism+and+democratic+place&hl=fa&sa=X&ved=0ahUKewjS1tLSx-zpAhVPLewKHQJsD44O6AEIJjAA)
- Jomadi, Seyavash(2013). Field and timing of phenomenology; An Inquiry into the Life and Thoughts of Husserl and Heidegger, Fourth edition, Tehran: Ghoghnoos publisher.
<https://www.gisoom.com/book/1377452>
- Jordan, Terry & Rowntree, Lester (2011). The human mosaic: thematic introduction to cultural geography, Tehran: Culture, Arts and Communications Research Institute publication.
<https://www.gisoom.com/book/1209408>
- Jahanbeglou, Ramin (2005). Hegelian Thoughts, Tehran: Nye Publisher.
<https://www.gisoom.com/book/1458049>
- Javan, Jafar & Daleil, Saeed & Salmani Moghadam, Mohammad (2013). Space Dialectics from the Lefebvre perspective, journal of Arid Zone Studies, 3(12),P1-17.
<http://journals.hsu.ac.ir/jarhs/article-1-368-fa.pdf>
- Hafeznia, Mohammad Reza (2014). Philosophy of Geography, Journal of Spatial Planning, 18(2),PP.27-56.
https://hmsmp.modares.ac.ir/browse.php?a_id=9717&sid=21&slc_lang=fa
- Kalantari, Abdoul Hossien(2012); Discourse from three perspectives: linguistic, philosophical and sociological, Tehran: Sociological Publications.
<https://www.gisoom.com/book/1825054>
- Khatami, Mahmoud (1995). Heidegger's Notion of the world, Second edition, Tehran: Andesheh Moaser publication.
<https://bookroom.ir/book/16994>
- Lashgari, Ehsan & Ahmadi, Seyed Abbas (2016). Principles of cultural geography with emphasis on cultural geography of Iran, Tehran: Samt publisher.
<http://samta.samt.ac.ir/content/10048>
- Lashgari, Ehsan (2014). Politics and the city; New Perspectives on the Political Geography of Urban Space, Tehran: Entekhab publisher.
<https://www.gisoom.com/book/11148200>
- Lorimer, Hayden (2008). Cultural geography: non-representational condition and concerns, Progress in human geography, 32(4), PP. 551-559.
[DOI: 10.1177/0309132507086882](https://doi.org/10.1177/0309132507086882).
- Mahdavi, Masoud & Ahmadi, Ali (2011). Cultural Geography; Theoretical and methodological explanation; Application in Cultural Area Studies, Journal of Cultural Research,12 (13), PP.155-182.
- Malayeri, Mohammad Hossien (2011). Hermeneutic phenomenological philosophy of science, First edition, Tehran: Strategic Research Center Publications.
<https://shahreketabonline.com/products/47/52944>
- Marcel, Gabriel (2008). The philosophy of existentialism, Translated by Shahla Islami, Tehran: Negah Moaser publisher.
<https://www.adinehbook.com/gp/product/9647763069>
- Milner, Andrew (2011). Contemporary cultural theory: an introduction, 3rd ed, Translated by Jamal Mohammadi, Tehran: Ghoghnoos publication.
<https://shahreketabonline.com/products/47/15765>
- Modjtahedi, K (1992). Phenomenology of spirit according to Hegel's view, Tehran: Scientific and cultural publications.
<https://shahreketabonline.com/products/47/962>
- Moghimi, Ebrahim (2012). Environment changes philosophy, Tehran: Tehran University Publication.
https://press.ut.ac.ir/book_744.html
- Momeni, Mostfa (2004). Dialectical approach to religion-environment relations: Bochum model Discussion in worldview geography, Proceedings of the 10th Iranian Geographical Congress, Tehran: Imam Hussein University Press.

- Motaghi, Afshein & Rashiedi, Mostafa (2015). Geography, structuralism and geopolitical constructivist explanation, *Journal of Geography and Development*, No.39, PP.107-126.
http://gdij.usb.ac.ir/article_2008.html
- Motaghi, Ebrahim & Kazemi, Hojat(2007). Structuralism, Identity, Language and Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran, *Journal of Politics*, 37(4), PP. 49- 67.
https://journals.ut.ac.ir/article_19248.html
- Motevasseli, Mahmoud (2003). Economic development, Concepts, theoretical foundations with institutionalist and methodological approach, Tehran: Samt Publisher.
<https://www.gisoom.com/book/1989566>
- Moradi, Eskandar & Afzali, Rasoul(2013). New ideas in geopolitics, Tehran: Zeytoun Sabz.
<https://shahreketaonline.com/products/19/158691>
- Mosleh, Aliasghar (2005). The philosophies of existence, Tehran: Religious culture and thought research institute.
<https://www.gisoom.com/book/11185479>
- Musaei, Meysam(2008). Religion, culture& development, Tehran: Sociological Publications.
<https://www.gisoom.com/book/1728580>
- Pearson, Keith (2009). How to read Nietzsche, Translated by Lyla Kouchak Manesh, Tehran: Rokhdadno publication.
<https://www.gisoom.com/book/1975247>
- Price, Richard & Smit, Christian (2007). International relations: critical concepts in political science, edited by Andrew Linklater, Translated by Alireza Teyeb, Tehran: Political and International Studies Office publication.
- Popper, Karl Raimund (1993). Realism and the aim of science, Translated by Ahmad Aram, Tehran: Soroush publisher.
<http://www.lib.ir/book/84187730/>
- Ramesht, Mohammad Hussein (2009). Space in Geomorphology, *Journal of Planning and Spatial land use*, 14(4), PP.111-136.
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/70978/127/image>
- Relph, E. C (2010). Place and placelessness, Translated by Hamer Reza Noghsan Mohammadi & Kazem Mandegari, Zaheir Motakie, Tehran: Arman Shar.
<https://www.fadakhbook.ir/product/4816>
- Rahbari, Mehdei(2006). Hermeneutics and politics, Tehran: Nashre Kavir.
<https://www.gisoom.com/book/1360274>
- Sadough, Hassan & Saedei, Abbas (2008). The spatial system as geographical studies essence of, *Geographical Journal*, 4(10- 11). PP.7-24.
<https://cgie.org.ir/fa/news/143048>
- Saidi Rezvani, Abbas (1989). Islamic ideology and geographical phenomena, Mashahd: Astan Ghods publisher.
<https://lib1.ut.ac.ir:8443/site/catalogue/599710>
- Salehi Amiri, Seyed Reza & Azeimei, Amir (2008). Fundamental of Cultural Policy and Planning, Tehran: Strategic Research Institute of the Expediency Council.
<https://www.gisoom.com/book/1953581>
- Shakouei, Hossien (2004). New Thoughts in the Philosophy of Geography, Second Edition, Tehran: Getashenasi publisher.
<https://gitashenasi.com>
- Shareiatmadari, Ali (2011). Philosophy, Tehran: Islamic Culture Publishing Office.
<https://www.gisoom.com/book/1118332>
- Shurmer-Smith, Pamela (2013). Doing cultural geography, Translated by Ali Ahmadi, Tehran: Imam Sadeq university publisher.
<https://www.gisoom.com/book/1967993>
- Schulz, Christion (2009). Presence, language, Place eArchitectur, Translated by Mahmoud Yar Ahmadi, Tehran: Agah publisher.
<https://www.adinehbook.com/gp/product/9644483127>
- Slater, D(1999). Situating geopolitical representation: inside/outside and the crisis of national development, *Human geography today*, Cambridge.
<https://books.google.com/books?id=R7CvAwAAQBAJ&pg=PA265&lpg=PA265&dq>
- Strauss, Leo (1994). What is political philosophy?., Translated by Farhang Rajaei, Tehran: Scientific-Cultural Publishing Company.
<https://www.gisoom.com/book/1989287>
- Nietzsche, Friedrich (2008). Modern hermeneutics: selected essays, Translated by Babak Ahmadi & Mehran Mohajer & Mohammad Nabavi, Tehran: Markaz Publisher.
<https://shahreketaonline.com/products/47/56294>
- Verneaux, Roger & Wahl, Jean (2000). An Inquiry into Phenomenology and Philosophy of Existence, Translated By Yahya Mahdavi, First edition, Tehran: Kharazmi Publications.
<https://shahreketaonline.com/products/47/87936>
- Peet, R (1998). Modern geography thought, Oxford: Blackwell.
<https://www.wiley.com/en-us/Modern+Geographical+Thought-p-9781557863782>
- Peck, Jamie & Wills, Jane (2000). What is geography, *Antipode journal*, 32(1). PP.76-94.
- Smith, J, M (2009). Humanism/ Humanistic Geography; In R.Kitchin & N. Thrift(eds), *International Encyclopedia of Human Geography*, Oxford: Elsevier.
<https://books.google.com/books?id=F3Dd6M11MqoC&pg=PA179&lpg=PA179&dq>
- Youngs, G (2008). International relations in a global age: a concept challenge, Cambridge: polity press.
[https://www.google.com/search?q=Youngs%2C+G.\(2008\)%2C+International+relations+in+a+global+age%3A+a+concept+challenge%2C+Cambridge%3A+polity+press.&aqs=chrome..69i57.2246j0j8&sourceid=chrome&ie=U](https://www.google.com/search?q=Youngs%2C+G.(2008)%2C+International+relations+in+a+global+age%3A+a+concept+challenge%2C+Cambridge%3A+polity+press.&aq=Youngs%2C+G.(2008)%2C+International+relations+in+a+global+age%3A+a+concept+challenge%2C+Cambridge%3A+polity+press.&aqs=chrome..69i57.2246j0j8&sourceid=chrome&ie=U)

جستارهای نوین در شناخت نظری مفهوم جغرافیای فرهنگی در مکتب پدیدارشناسی

دکتر احسان لشگری تفرشی^۱

چکیده

در فلسفه علم و به‌ویژه در علوم انسانی، تعریف و شناخت مفاهیم و موضوعات مورد مطالعه دارای مبانی هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه متفاوت و حتی متضاد است؛ به‌عبارت‌دیگر، شناخت یک مفهوم در مکاتب مختلف می‌تواند دارای تعاریف متضاد باشد. از این جهت تعیین چارچوب نظری شناخت یک مفهوم بنیادین، یکی از مبنایی‌ترین اصول در مطالعه و شناخت مفاهیم و موضوعات است. در علوم جغرافیایی یکی از مفاهیم و پارادایم‌های تعیین‌کننده حوزه معرفتی جغرافیای فرهنگی است که تفسیر آن در مکاتب مختلف فلسفی از جمله در پدیدارشناسی متفاوت است؛ از این‌رو با توجه به بنیادین‌بودن نوع پژوهش، کوشش شده با مراجعه به مستندات معتبر نظری نوعی نگاه نقادانه در رابطه با شناخت جغرافیای فرهنگی در مکتب پدیدارشناسی ارائه شود. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که اصولاً ساحت هستی‌شناسانه جغرافیای فرهنگی در زیرمجموعه علوم جغرافیایی ناشی از ادراک و شناخت ذهنی پدیده‌ها در ذهن انسان (دیزاین) در یک قلمرو فرهنگی-اجتماعی متمایز است. ضمن اینکه انسان در مکان خود به ایجاد و توسعه روابط اکولوژیکی می‌پردازد و پیوند خود را در ابعاد مختلف با آن مستحکم می‌کند و آنچنان به مکان وابسته می‌شود که از حد روابط مادی با مکان فراتر می‌رود و نوعی علاقه حسی، عاطفی و غیرمادی شکل می‌یابد. برحسب این دیدگاه، شکل‌گیری فرایند توسعه در یک قلمرو فرهنگی-فضایی مستلزم برانگیختن ارزش‌ها و سرمشق‌های رفتاری خاص میان عموم مردم است. از حیث روش‌شناسی نیز اصولاً جغرافیای فرهنگی در مکتب پدیدارشناسی براساس روش‌شناسی کیفی، توسعه پیدا می‌کند که وابسته به شناخت دقیق احساس‌ها و اذهان مردم نسبت به فضای جغرافیایی است.

جغرافیا و توسعه، شماره ۵۹، تابستان ۱۳۹۹

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۲/۲۹

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۱۶

صفحات: ۲۰-۱

واژه‌های کلیدی:

جغرافیای فرهنگی، قلمرو، هستی‌شناسی، پدیدارشناسی.

مقدمه

در مطالعه ابعاد مختلف یک حوزه معرفتی، نسبت‌سنجی یک مفهوم با مکاتب مختلف‌شناختی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است؛ زیرا برداشت‌ها، معانی و مفاهیم برگرفته از یک مفهوم، در مکاتب مختلف می‌تواند متفاوت و حتی متضاد باشد (اشتروس، ۱۳۷۳: ۲۴-۱۹) و این مسئله بنیاد تفسیرهای متفاوت از مفهوم یک پدیده و منشأ ظهور راه‌حل‌های مختلف، در جهت حل مسائل و معضلات در جامعه خواهد شد (لشگری، ۱۳۹۳: ۲۳)؛ از این‌رو از حیث

فلسفی در علوم انسانی، تعیین علل ظهور و ماهیت یک مفهوم فارغ از تعیین چارچوب نظری و فلسفی آن امکان‌پذیر نیست؛ به‌عبارت‌دیگر، شناخت یک پدیده و مسئله بدون تعیین چارچوب و نوع نگاه به پدیده امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین برخلاف مسائل و مجهولات موجود در علوم تجربی و حسی، در علوم انسانی تبیین و غایت‌اندیشی در مورد یک پدیده یا معضل الزاماً منوط به تعیین چارچوب‌های شناختی آن است. به‌طورکلی مکاتب فلسفی تمام پدیده‌ها و مفاهیم مرتبط با مفاهیم جامعه و انسان را تحت‌تأثیر خود قرار

می‌دهند. در این راستا مفهوم جغرافیای فرهنگی نیز می‌تواند در چارچوب مکاتب گوناگون معرفتی معانی متفاوتی بیابد؛ چراکه شناخت ساحت جغرافیای فرهنگی در ارتباط با هر کدام از مکاتب شناختی در واقع شناخت فرایندهای سازنده آن است؛ بنابراین هر پدیده و مفهومی در حوزه علوم انسانی علاوه بر تعریف اختصاصی در حوزه تخصصی خود، می‌تواند دارای تعاریف و مبناهای متناسب با مکاتب فلسفی باشد که این تعاریف در طول یکدیگر قرار دارند؛ از این رو در دهه‌های اخیر تلاش شده است تا در تفسیر و تبیین پدیده‌ها و محیط‌های جغرافیایی بر روی میزان قدرت، توان و به‌طور کلی باورهای فلسفی و مکاتب‌شناختی تأکید شود و شناخت عقاید در کانون مباحث و تحلیل‌های جغرافیایی قرار گیرد (شکویی، ۱۳۸۳: ۴۸).

به عبارت بهتر، پدیده‌های موجود در علوم انسانی از جمله جغرافیای فرهنگی در هر مکتب فکری که تعریف شوند، بیانگر چارچوب‌های فکری مکاتب فلسفی حاکم بر خود هستند. مفهوم جغرافیای فرهنگی و به تبع آن مفهوم برنامه‌ریزی و آمایش فرهنگی فضا نیز در چارچوب مکاتب گوناگون معانی متفاوتی می‌یابد و با توجه به مبنای بودن این مفهوم در علوم جغرافیایی، به نظر می‌رسد مفهوم‌یابی آن در مکاتب مختلف حائز اهمیت زیادی است. به بیان دیگر، تفسیر پدیده‌ها و معضلات موجود در فضا و ارائه راه‌حل و بهینه‌سازی آن بدون اتکاء به یک چارچوب نظری مشخص امکان‌پذیر نیست. اصولاً در دوره رنسانس پارادایمی بر علم حکم‌فرما شد که براساس آن میان واژگان و مفاهیم گونه‌ای وحدت و همسانی برقرار بود و همین مشابهت و همسانی نقش مؤثری در توسعه انگاره مطلق‌گرا از فضای جغرافیایی و تکوین

دانیایی در فرهنگ غرب ایفا کرد. در عصر رنسانس و تا دوره انقلاب صنعتی، انسان سازنده اصلی نبود؛ بلکه جهانی آفریده خداوند وجود داشت که ماقبل بشر موجود بود و نقش انسان توضیح نظم جهان بود و این کار را از طریق عرضه اندیشه‌های روشن و قطعی انجام می‌داد. مسئله اصلی این بود که بازنمایی نظم جهان قابل‌اعتماد و شفاف بود و نقش انسان این بود که توصیفی دست دوم از نظمی که پیشاپیش وجود داشت، به دست بدهد. وی تنها با کشفیات خود، منظومه‌های موجود در جهان را به صورت استقرایی و تجربی می‌شناخت و تبیین می‌کرد و بنابراین مطلق‌اندیشی به صورت تاریخی در این پارادایم وجود داشت. در پایان قرن هجدهم، انگاره معرفت‌شناسی عصر رنسانس و انقلاب صنعتی فروپاشید و معرفت‌شناسی جدید آغاز شد. این تحول در سایه تحول در سه ساحت علمی یعنی زیست‌شناسی، اقتصاد سیاسی و زبان‌شناسی آغاز شد. در حوزه زیست‌شناسی با ظهور تفکرات داروین، نگاه به حیات و ظهور انسان تغییر کرد. در اقتصاد سیاسی با ظهور تفکرات آدام اسمیت و مارکس نگاه به نیروی کار تغییر یافت و عرضه و تقاضا و رفتارهای سودمحورانه بشر ماهیت‌زمینی و غیرماورایی به خود گرفت. در زبان‌شناسی نیز تضادها و تفاوت‌ها ناشی از غیریت‌سازی فطری انسان در جهت ایجاد قلمرو و نفوذ برای جوامع مختلف معرفی شد و تفسیر ماورایی زبان‌ها و ادیان کمرنگ شد؛ از این رو در این پارادایم مفهوم انسان و جامعه انسانی ظهور یافت و معیار همه چیز شد (پیرسون، ۱۳۸۱: ۱۱۹)؛ به طوری که انسان هم فاعل شناسایی و هم موضوع شناخت می‌شود این تحول بر شناخت مفهوم فضای جغرافیایی نیز اثر می‌گذارد (مرادی و افضلی، ۱۳۹۲: ۱۷۰).

ارتباط، احساس تعلق و همبستگی ایجاد می‌کند و نوعی تعهد و تکلیف را برای فرد پدید می‌آورد. پدیدارشناسی به دلیل ارائه فهم نوین محتوایی از علل تغییرات فضایی- مکانی به‌ویژه در جغرافیای فرهنگی این گرایش از علوم جغرافیایی را با عرصه نوینی از چارچوب نظری روبه‌رو ساخته است. در این پژوهش کوشش شده از حیث کلان در تبیین و تعریف جغرافیای فرهنگی در مکتب پدیدارشناسی رهیافت نوینی ارائه شود که در شناخت ساحت جغرافیای فرهنگی و در اتخاذ رویکردهای روشی در مطالعه آن تأثیرگذار است.

روش تحقیق

این پژوهش با رویکردی نظری و محتوایی، ناظر به واکاوی مفهوم جغرافیای فرهنگی در چارچوب مکتب پدیدارشناسی است. در این راستا و برای دستیابی به یک نظریه اصیل در این پژوهش، تلاش شده که در درجه نخست، شالوده مفهوم جغرافیای فرهنگی به‌مثابه یکی از زیرشاخه‌های جغرافیای انسانی استخراج شود. سپس در تطبیق با آموزه‌ها و نظریه‌های موجود در مکتب پدیدارشناسی، رویکرد نوینی در تعریف جغرافیای فرهنگی در ذیل این انگاره فلسفی ارائه شود و با نگاه نقادانه روش‌شناسی و چگونگی احراز معرفت و شناخت کارکردها و فرایندهای فضایی در ابعاد فرهنگی- هویتی در مکتب پدیدارشناسی تبیین شود.

مبانی نظری

- جغرافیای فرهنگی

به‌طور کلی علوم جغرافیایی بر شناخت و مطالعه پراکندگی اجزاء و عناصر فضایی پرداخته و مطالعه استقرار، پراکندگی، دسترسی‌ها و مکان‌یابی پدیده‌های عینی را بررسی، توصیف و تبیین می‌کند و بیشتر

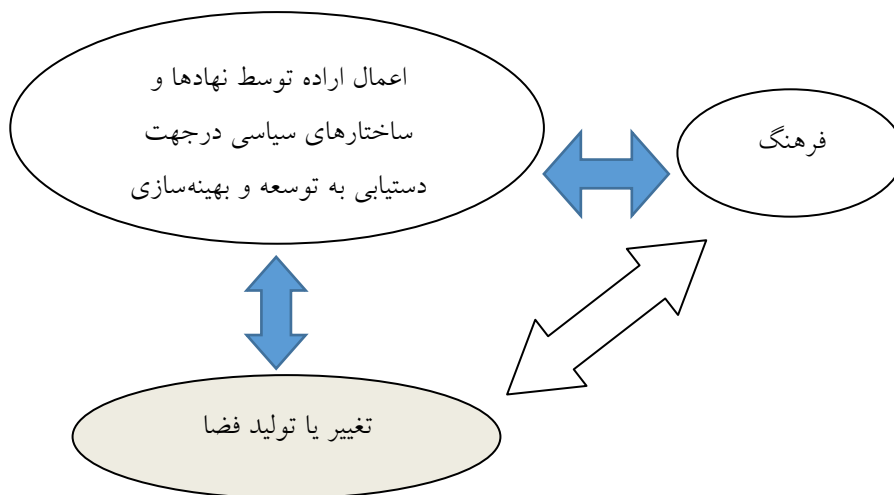
در این راستا مکتب پدیدارشناسی از جمله مکاتب فرائیبات‌گرا است که به‌ویژه در دوره معاصر رشد قابل توجهی در مطالعات پدیده‌های جغرافیایی یافته‌است. در جغرافیای اثبات‌گرا فضای جغرافیایی متمایز از جوامع انسانی قلمداد شد و صرفاً به جنبه کمیت و بعد هندسی تقلیل یافت. پدیدارشناسی از ناقدان مدرنیسم به‌شمار می‌رود و از آنجایی که به دنبال آشکارسازی ماهیت انسان به‌عنوان وجود در جهان است؛ هر گونه افتراق بین فرهنگ و فضا را مردود می‌شمارد. به این ترتیب، مفهوم فضا را بر مبنای ویژگی‌های هستی‌شناسانه ذهنیت انسان تعریف می‌کند (خاتمی، ۱۳۷۴: ۱۱۳). همچنین پدیدارشناسی رویکردی است که به نقد جغرافیای مارکسیستی و ساختاری نیز می‌پرداخت؛ چراکه در جغرافیای مارکسیستی و ساختاری مردم فضای جغرافیایی را می‌سازند، اما نه تحت شرایطی که خودشان به‌صورت آزادانه انتخاب می‌کنند؛ بلکه از طریق امکانی که شرایط ساختاری- تاریخی در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد. از نگاه جغرافیای پدیداری چنین نگرشی جبرگرایانه به‌نظر می‌رسد؛ به‌طوری‌که ظرفیت بی‌پایان افراد را در درون الزامات ساختاری قرار می‌دهد و به ادراک ذهنی، هویتی، فرهنگی و جغرافیای شناختی افراد و انتخاب آن‌ها اهمیتی نمی‌دهد. در پدیدارشناسی مسئله «بودن در جهان» از طریق توجه به عاملیت انسان و توانایی فرد در تجربه و شناخت مطرح می‌شود و شناخت فرم‌ها و فرایندهای موجود در فضای جغرافیایی از طریق تجربه هر فرد و مجموعه‌ای از مفروض انگاشتگی‌ها در نزد وی به‌دست می‌آید که بخش زیاد آن متأثر از فرهنگ است (Peet, 1998: 35). در واقع عضویت فرد در گروه‌های طبقاتی، نژادی، قومی پاسخی به نیاز انسان برای شناخت خویش است. این خودشناسی میان فرد و محیط پیرامون

تخصصی حل مسئله در یک شاخه علمی است. امروزه در سیر تکامل علوم مختلف، تقسیم کار فزاینده‌ای مبتنی بر شاخه‌های تخصصی وجود دارد که این فرایند به‌طور مشخص در مجموعه علوم جغرافیایی نیز وجود دارد و این شاخه علمی نیز به ابعاد وزیرمجموعه‌های مختلفی دسته‌بندی شده است.

یکی از ابعاد مورد مطالعه فضا به‌مثابه پارادایم غالب علوم جغرافیایی بعد فرهنگی فضا است و اثرات متقابل فرهنگ و محیط امری واقعی و عینی محسوب شده است و می‌تواند مصداق معرفت علمی قلمداد شود (پوراحمد، ۱۳۸۶: ۸۰)؛ به بیان دیگر، غالب تغییرات فضایی حاصل اراده‌ها و تصمیمات نهادها و ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، حکومتی و سیاسی در فضا و در جهت بهینه‌سازی فضای محل زیست انسان‌ها و جوامع، مبتنی بر ایدئولوژی‌ها و مکاتب معرفتی‌شناختی انتخاب شده توسط این نهادها و ساختارهای تصمیم‌گیری است. در این میان، بعد فرهنگی فضا در میان دیگر ابعاد عینی فضا، به‌مراتب از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ چرا که این بعد از فضا، آینده و دورنمای سایر ابعاد فضای جغرافیایی را تعیین می‌کند و بر این مبنا به‌عنوان موتور محرکه تغییرات انسان ساخت فضایی شناخته می‌شود (شکل ۱). در این راستا هر نوع تغییر در فضای جغرافیایی، حاصل عملکرد ایدئولوژی‌ها، اندیشه‌ها و نیروهای سیاسی تصمیم‌گیری اعم از نهادهای حکومتی و غیرحکومتی، احزاب، تشکل‌ها و به‌طور کلی بازیگران سیاسی مبتنی بر داده‌های فرهنگی آن‌ها است (Peck & Wills, 2000: 2).

تفسیرهای جغرافیایی در ارتباط با پراکندگی فضایی، سازمان فضایی مبتنی بر روابط فضایی است (صدوق و سعیدی، ۱۳۸۷: ۱۴۵). اصولاً محتوای فضای جغرافیایی دارای پدیده‌ها، جریان‌ها و روندهایی است که از سنتز و برهم‌کنش اجزای فضای بر یکدیگر به‌دست می‌آیند (رامشت، ۱۳۸۸: ۱۱۵) و شناخت مجهولات موجود در فضای جغرافیایی مشتمل بر مطالعه و شناخت کنش متقابل اجزاء و پدیده‌های موجود در یک فضای جغرافیایی مشخص است (Peck & Wills, 2000: 56). از سوی دیگر فضای جغرافیایی از حیث موضوعی و کارکردی دارای ابعاد و شاخه‌های متفاوتی است که هر کدام از این ابعاد در تعامل با یکدیگر بوده و یک سیستم و نظام را به‌وجود می‌آورند و هر کدام از این ابعاد در شاخه‌های مختلف علوم جغرافیایی مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرند. از حیث هستی‌شناسی فضا به‌عنوان موضوع علم جغرافیا همچنان که گفته شد، دارای ابعاد سیستماتیک و انضمامی همانند ابعاد اقتصادی، فرهنگی، گردشگری، طبیعی، سیاسی و... بوده که هر کدام از این وجوه در یکی از شاخه‌های تخصصی علوم جغرافیایی مورد بررسی قرار می‌گیرند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۱۱). به‌طور کلی یکی از وجوه ثابت تکامل علم، بروز فرایند تغییر برحسب «تخصصی شدن» و «پیچیدگی بیشتر» است؛ به عبارت بهتر، تمایز و تفکیک کارکردها و کاربردها، معرف یکی از شاخص‌های پیشرفت یک مجموعه سیستماتیک علمی است. این تمایز و تفکیک در وهله اول مشتمل بر طبقه‌بندی‌های جدید و در وهله دوم شامل ظهور روش‌ها و شیوه‌های

شکل ۱: رابطه متقابل تغییرات فضایی و فرهنگ

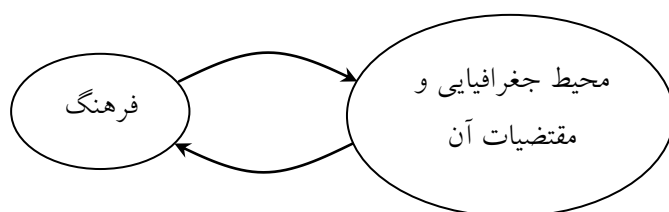
تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۵

مختلف، از موضوعات اساسی در جغرافیای فرهنگی است (جردن و راونتری، ۱۳۸۰: ۱۱-۱۰)؛ به‌همین دلیل بخشی از موضوع جغرافیای فرهنگی، مطالعه در مورد تنوع فضایی مذاهب و زبان و ارتباط آن با محیط جغرافیایی و کارکردهای فضایی- مکانی آن است (مؤمنی، ۱۳۸۳: ۶۳۳)؛ به عبارت بهتر، مطالعه دگرگونی سطح سیاره زمین به‌وسیله ادیان و زبان‌ها و اثرپذیری متقابل آن‌ها از عناصر محیط جغرافیایی، در جغرافیای فرهنگی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. بدیهی است پاسخگویی به سؤالاتی نظیر چگونگی توزیع و پخش مذاهب و زبان‌ها، نقش محیط جغرافیایی در پیدایش مذاهب و زبان‌های گوناگون، رابطه مخاطرات طبیعی و اعتقادات مذهبی، تأثیر مذهب در تعیین الگوی تحولات اقتصادی و نقش‌آفرینی عناصر طبیعی در خلق چشم‌اندازهای زبانی و مذهبی به‌وضوح می‌تواند جایگاه این نمادها را در مطالعات جغرافیایی تعیین و تبیین کند. از سوی دیگر اکوسیستم جغرافیایی یا فضا، شامل محیط تغییر شکل‌یافته توسط انسان و نهادهای بشری است که جهت‌دهی، میزان و شدت تغییرات فضا تحت تأثیر فرهنگ حاکم بر جامعه و مکتب فکری- فلسفی گفتمان حاکم، مدیریت و کنترل

مراد از فرهنگ، «نحوه زندگی» و مشابهت‌های رفتاری یک گروه مشخص و متشکل انسانی است که آن‌ها را از دیگر گروه‌های انسانی متمایز می‌سازد و به‌طور کلی شامل ترسیمات ذهنی یا حیاتی یک ملت که در نفوس و عقول آن‌ها مندرج شده‌است، می‌شود (Lorimer, 2008: 3). مواردی همچون مشابهت در زبان، نظام ارزشی، معیشت، تاریخ و گذشته مشترک و... گروه‌های انسانی را در قالب یک فرهنگ مشترک گردهم می‌آورد. به‌طور خلاصه فرهنگ یک نیروی سیال در سطح یک جامعه است که افراد آن جامعه را مجبور به انجام کارهای معینی کرده و بخشی از بایدها و نبایدها و هنجارهای جامعه را شکل می‌دهد. بدیهی است همین هنجارها و بایدها، نبایدها تأثیر مهمی در برنامه‌ها و اهداف حکومت‌ها و جوامع و نقش بسیار مهمی در تغییرات محیط جغرافیایی و تشکیل قلمروهای فرهنگی مستقل دارد (Dalby, 2014: 54). در جغرافیای فرهنگی نیز تفاوت‌ها و تشابهات عناصر فرهنگی گروه‌های انسانی در ابعاد فضایی- مکانی و بررسی تغییرات آن در طی زمان‌های مختلف، چگونگی پخش نمادها و عناصر فرهنگی و بررسی تأثیر عناصر طبیعی و انسانی در فرهنگ جوامع

صرفاً نمی‌تواند تحلیل فضایی مورفولوژی و ریخت‌شناسی چشم‌اندازهای فرهنگی باشد؛ بلکه هدف از آن بررسی تأثیر فضایی فرهنگ در الگوی رفتاری جوامع و فعالیت‌های مکانی است. در جغرافیای فرهنگی بر مکان‌گزینی، مکان‌یابی، کاربری اراضی، شکل‌ها، نحوه بهره‌گیری از فضاها و تأثیرپذیری آن‌ها از فرهنگ تأکید می‌شود (سعیدی، ۱۳۶۸: ۱۵).

می‌شود. بر این مبنا تفاوت‌ها و تشابهات عناصر فرهنگی گروه‌های انسانی در ابعاد فضایی- مکانی و بررسی تغییرات آن در طی زمان‌های مختلف، بررسی تأثیر عناصر طبیعی و انسانی در فرهنگ جوامع مختلف و بررسی رابطه متقابل فرهنگ و توسعه فضا، از موضوعات اساسی در جغرافیای فرهنگی است (جردن و راونتری، ۱۳۸۰: ۱۱-۱۰)؛ بنابراین موضوع جغرافیای فرهنگی

شکل ۲: مفهوم جغرافیای فرهنگی

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۵

به‌دست می‌آورد و این احراز معنا صرفاً بدان معنا نیست که تنها از قدمت مکان گذشته است؛ بلکه مکان در گذر فراز و نشیب‌ها و فرایندهای مختلف اجتماعی و طبیعی معنای خود را می‌یابد. پرسش‌مبنایی جغرافیدانان پدیدارشناس درباره معنای فضای جغرافیایی است که از مجرای تحلیل دیزاین مطرح می‌شود. منظور از دیزاین همان انسان است؛ ولی در این مکتب نگاه به انسان، به جهان و به بودن این انسان در جهان فراتر از انسان زنده، عینی و انضمامی است؛ به‌طوری که انسان با شناخت ذهنی خود به تفسیر جهان می‌پردازد. در حقیقت، راه شناخت وجود از تفکرات و احساسات موجود بشری می‌گذرد و شناخت پدیده‌ها بدون احساسات و ذهنیات دیزاین امکان‌پذیر نیست (مصلح، ۱۳۸۴: ۲۵۴)؛ از این‌رو کلیت پدیدارشناسی در انطباق با طرح اصلی‌اش ذیل روابط اخلاقی و فرهنگی بیان می‌شود و با قلمرو نسبت مستقیم دارد. بر این مبنا پدیدارشناسان اصولاً دو ساحت اصلی را برای شناخت و معرفت نسبت به وجود در نزد انسان (دیزاین) قائل هستند که عبارت‌اند از:

- مکتب پدیدارشناسی

در مکتب پدیدارشناسی، حقیقت الزاماً از طریق بحث‌های منطقی و دلایل تجربی، به‌مثابه یک پدیده بیرونی به‌دست نمی‌آید؛ بلکه با وجود انسان و جامعه رابطه نزدیک دارد و برای درک آن می‌بایست از روش درون‌نگری استفاده کرد (شریعت‌مداری، ۱۳۸۳: ۳۴۶). در این مکتب مسئله بودن در جهان از طریق توجه به عاملیت انسان و توانایی مردم در تجربه مطابق بر شرایط ذهنی آن‌ها مطرح می‌شود. از منظر آن‌ها حقایق جدا از ارزش‌های شخصی و فردی وجود ندارد. به عبارت دیگر، انسان یا به‌قول پدیدارشناسان‌ها «دیزاین»، می‌تواند هستی خویش را بنمایاند و از راه نشان‌دادن هستی در زمان و مکان می‌توان به معنای آن پی‌برد. در پدیدارشناسی، مکان معنای خود را از انسان و انسان نیز ریشه و بنیاد وجودی خود را در مکان نمایان می‌سازد. در واقع مکان بخشی از وجود آدمی است و انسان بدون مکان فرصت انسان‌بودن را از دست می‌دهد؛ به سخن دیگر، مکانی که انسان در آن زندگی می‌کند، در گذر زمان معنای خود را

۱- شناخت پدیدارهای عینی در قالب پیش‌ذهنیت‌های انسان آگاهیده می‌شوند و شناخت پدیده‌ها قائم به وجود ذهن پیشینی انسان به‌مثابه موجود فعال با اراده و با ذهنیتی پویا و درگذر است (هایدگر، ۱۳۸۷: ۶۸). این شناخت را نمی‌بایست به معنی پدیدآوردن یک بازنمایی یا تصویری دقیق و رسا از فضا تلقی کرد؛ بلکه یک گشودگی و آشکارگی بر مبنای ذهنیت دیزاین است. در پدیدارشناسی پس از تبیین زمان‌مندی وجود و متناهی‌بودن معرفت نسبت به آن، به این اصل اساسی نیل می‌یابد که وجودشناسی سیری است که هر فردی براساس ذهنیات خود به مرتبه‌ای از آن نائل می‌آید که تابع احساس و فرهنگ وی است؛ بنابراین رفتار و تصمیم هر شخص متأثر از ادراک ذهنی او است که قضاوت و کنش وی به آن وابسته است و مستلزم توجه به هویت کنشگران و تفسیر آن‌ها است؛ بنابراین فرهنگ به‌مثابه یک متغیر سطحی مطرح نیست، بلکه به‌عنوان یک واسط و میانجی است که از طریق آن تغییر و تحولات فضای-مکانی تجربه شده و مورد بحث قرار می‌گیرد (Cosgrove & Jackson, 1987: 95)؛ از این رو دیزاین، ادراک خود را از عدم ایجاد نمی‌کند؛ بلکه این ادراک بنابر ماده اولیه‌ای ایجاد می‌شود که حاصل تداعی ادراک، عادت و فرهنگ است (راف، ۱۳۸۹: ۱۶۷). در این راستا پدیدارشناسان به دنبال آن هستند تا ساختار ذهن فاعل و عملکردهای روان را در شناخت پژوهش کنند. در نظر آن‌ها پدیدارها امتزاجی از صور ماتقدم احساس در زمان و مکان هستند (مجتهدی، ۱۳۷۱: ۲۶).

در این نظرگاه آگاهی دارای ماهیت التفاتی است که می‌توان آن را به رابطه یا نسبت به الگوهای پیشینی ذهنی شناسایی کرد. دیزاین را نباید موجودی همانند موجودات دیگر قلمداد کرد؛ زیرا هستی دیزاین به گونه‌ای است که دغدغه فهم هستی خویش را نیز دارد (اللهی‌راد، ۱۳۹۵: ۹۷)؛ بنابراین در پدیدارشناسی، انسان

۲- بدیهی این ذهنیت پیشینی در مکان‌ها و زمان‌های مختلف می‌تواند متفاوت باشد و بنابراین شناخت موضوعی در گذر، مکان‌مند و زمان‌محور است؛ به‌طوری‌که فضا و زمان ابزارها شناخت پدیدارها توسط ذهن انسان هستند. در این مکتب اراده، ذهن و نفس بشر در موضع علت قرار می‌گیرد و در نتیجه تعمیم‌گرایی بی‌دلیل بوده و مفهوم هستی در ارتباط با «زمان- مکان» قرار می‌گیرد؛ به‌عبارت‌دیگر، هستی از نظر فیلسوف پدیدارشناس، امری مطلق نیست؛ بلکه با زمان و مکان معین ارتباط دارد. در این مکتب منبع حصول معرفت الزاماً به جنبه‌های عقلانی و حسی

(دیزاین) در ارتباط با دیگر چیزها است که معنا و هستی می‌یابد؛ آن هم نه ارتباط با خود چیزها، بلکه در ارتباط با فهم انسان از چیزها (ملایری، ۱۳۹۰: ۲۲۰) که مبتنی بر فرهنگ و هویت فرد است؛ از این رو جهان شبکه درهم‌تنیده‌ای از معانی است که دیزاین بسان هستنده‌ای است که نسبت به خود و این شبکه تنیده معانی فهم دارد و در جایی از این شبکه می‌زید؛ از این رو جغرافیای فرهنگی در این انگاره مسئولیت دیزاین را در شکل‌دهی و معنادهی به زندگی به رسمیت می‌شناسد و کنشگران نه صرفاً به‌عنوان عواملان اقتصادی، بلکه در جستجو و درصدد بازنمایی فرهنگی و اخلاقی خود هستند (Entrikin & Tepple, 2006: 31). به‌نظر فلاسفه اعتقاد به این مکتب، همه پدیده‌های وابسته به انسان، فعالیت، تفکر، ایجاد نظام فکری و فلسفی و حتی اعمال عادی، همگی مبتنی بر یک اصل است و آن موجودبودن، موجودی است که از خویشتن خویش آگاه است (شریعت‌مداری، ۱۳۹۰: ۳۵۷). ضمن اینکه شناخت پدیدارهای عینی در قالب پیش‌ذهنیت‌های انسان ظهور می‌یابد و شناخت پدیده‌ها قائم به وجود ذهن پیشینی انسان به‌مثابه موجود فعال، با اراده و با ذهنیتی پویا و درگذر است (هایدگر، ۱۳۸۷: ۶۸).

معنای اگزستانسیالیستی آن حاصل نخواهد شد (ورنو و دیگران، ۱۳۷۹: ۹۲-۹۳)؛ بلکه بن‌مایه شناخت، حاصل تراکنش ذهن آدمی با اشیاء بیرونی است و پدیده‌ها در ارتباط با ذهن انسان و خصوصیات شکل‌دهنده آن معنا می‌یابد. در عین حال، جدایی انسان از قلمرو و زمان ناشدنی است و تعیین پدیداری انسان و جامعه، با وجود در فضا و زمان حاصل می‌شود (دارتیگ، ۱۳۷۳: ۱۴۲). از نگاه پدیدارشناسانه، قلمروهای مکانی- فضایی یعنی محلی که برای منزل کردن اختصاص یافته‌است و هر فضا چیزی است که به آن جایی داده شده باشد و در عین حال دارای ویژگی‌ها و حدودمرزی است که در ذهن آدمی شناخته‌شده و تداعی می‌یابد (نیچه و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۳).

یافته‌های تحقیق

همچنان که پیشتر ذکر شد، به نظر فلاسفه معتقد به این مکتب، همه پدیده‌های وابسته به انسان فعالیت، تفکر، ایجاد نظام فکری و فلسفی و حتی اعمال عادی، همگی مبتنی بر یک اصل است و آن موجودبودن موجودی است که حصول ادراک پدیده‌ها در نزد دیزاین بر مبنای پیش‌زمینه‌های ذهنی و شناختی خود آگاه است و آن را در مکان متجلی می‌بیند (شریعتمداری، ۱۳۹۰: ۳۵۷).

پرسش مبنایی پدیدارشناسان درباره معنای بودن است که از مجرای تحلیل دیزاین مطرح می‌شود؛ پس این شناخت، منوط به وجود دیزاین است که زیرساخت‌های فرهنگی و رفتاری دارد. این شناخت را نباید به معنی پدیدآوردن یک بازنمایی یا تصویری دقیق و رسا از فضا تلقی کرد؛ بلکه یک گشودگی و آشکارگی بر مبنای ذهنیت دیزاین است. در این راستا مهم‌ترین انگاره‌های پدیدارشناسانه در تبیین و تحلیل جغرافیای فرهنگی در چارچوب موارد زیر قابل ذکر است:

محدود نمی‌شود و جنبه فضایی- مکانی نیز پیدا می‌کند؛ به عبارت دیگر، هر پدیده‌ای برای پدیدارشدن و هستی‌یافتن محتاج جا و مکان است و مکان‌مندی و زمان‌محوری، ابزارهای مهم ظهور پدیده است (مارسل، ۱۳۸۷: ۵۰). هنگامی که آگاهنده و آگاهیده در هم گذاش شوند، پدیدار زاده می‌شود که موجودی مکانی- فضایی خواهد بود. در عین حال جدایی انسان از فضا و زمان ناشدنی است و تعیین پدیداری انسان و جامعه، با وجود در فضا و زمان حاصل می‌شود (دارتیگ، ۱۳۷۳: ۱۴۲). دیزاین در عمل و زندگی روزمره و در قلمروهای مکانی- فضایی حائز هستی یافتن می‌شود (کلانتری، ۱۳۹۱: ۱۵۰)؛ بنابراین فهم امری قابل تصاحب نیست، بلکه مهم، حالت یا جزء جدایی‌ناپذیر «بودن- در- جهان» است که سبب شناخت می‌شود. در این راستا اعتقاد به تأثیرپذیری فهم جوامع و افراد از پیش‌فهم‌ها و تاریخی‌بودن وجود و شناخت انسان و تجلی این فرایندها در زمان و مکان نمونه‌های از جنبه‌های تفسیری پدیدارشناسی است (رهبری، ۱۳۸۵: ۶۱)؛ از این رو جامعه انسانی موجودی است که واقعیت قابل‌پیش‌بینی، متعین و تعریف‌شده ندارد و انسان (دیزاین) با انتخاب امکان‌هایی که در قلمرو زمانی- مکانی بر او گشوده است، چگونگی شناخت خود را از هستی شکل می‌دهد. اصولاً در پدیدارشناسی لحظه‌ای از شناخت رخ می‌دهد که می‌بایست آن را تاریخی، تکاملی، زمانی و مکانی دید (جهانبگلو، ۱۳۸۴: ۱۷). به طوری که شناخت ذاتاً ناحیه‌ای، مکان‌گرا و مکان‌مند است. اصولاً مکان بستر شکل‌گیری هویت‌ها است و هویت همبستگی مستقیمی با فهم اشیاء دارد (بدیعی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۱۵). در این نظرگاه آگاهی دارای ماهیت التفاتی است که می‌توان آن را به رابطه یا نسبت به الگوهای پیشینی ذهنی شناسایی کرد.

حتی اگر همه هستندگان موجود در جهان را فراگرد آوریم، از تجمیع آن‌ها پدیده‌ای همچون فضا به

گزینه‌ها، راهبردها و کنش افراد و جوامع در تعقیب منافع و اهدافشان.

درحقیقت قدرت شامل استفاده از ضمانت‌های اجباری برای اجرا یا فعال کردن تعهدات جامعه است که بخش مهمی از این فرایند از طریق عمل به آموزه‌های فرهنگی تعریف شده صورت می‌گیرد؛ بنابراین منظور از فضای جغرافیایی در اینجا محیط خارجی یا زمین نیست، بلکه مراد عالم ذهنی- روانی، شرایط، فرهنگ‌ها و علایقی است که انسان و جامعه در ارتباط با آن‌ها به‌سرمی‌برد و به آن وابستگی تاریخی دارد؛ از این رو واقع‌شدگی، محدودیت وجود انسان به داده‌های انتخاب‌نشده‌ای است که حالات و امکان‌های محدودی را برای شناخت و کنش برای وی ایجاد می‌کند. بر این اساس، فهم دیزاین از خود و جهان به وضعیت ذهنی و هویتی او وابسته است. در این مکتب فضای جغرافیایی، فقط جهان ناب سوژه‌ها (اندیشه‌های فرهنگی و سیاسی و خود انسان‌ها) نیست، بلکه با جهان ابژه‌ها (کوه، دشت، ساختمان و...) نیز سروکار دارد؛ بنابراین پاره دیگر فضای جغرافیایی، جهان ابژه‌ها هستند که مشتمل بر دو بخش انسان‌ساخت (راه، میدان، فضای سبز و...) و طبیعت ساخت (گسل، سامانه‌های اقلیمی و...) است؛ ولی ابژه‌ها متکی بر کارکرد سوژه‌های ذهنی و هویتی دیزاین است؛ یعنی دیزاین در مجموعه‌ای از روابط قرار می‌گیرد و علایق او را به جهانی خاص وارد می‌کند که در آن واقع شده و به آن وابستگی تاریخی دارد. از نگاه پدیدارشناسی، فضا یعنی محلی که برای منزل کردن اختصاص یافته و هر فضا چیزی است که به آن جایی داده شده‌باشد و در عین حال دارای ویژگی‌ها و حد و مرزی است که ذهن فرهنگ‌مدار و هویت‌گرای دیزاین آن را شناخته و تداعی می‌یابد (نیچه و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۳)؛ بنابراین فهم انسان‌ها از پدیده‌های طبیعی، انسان‌ساخت سازنده شناخت و ظهور فضا است (جمادی، ۱۳۹۲: ۳۴۳) و نفسی که در حیطه هیچ

۱- یکی از مهم‌ترین پیامدهای اعتقاد به پدیدارشناسی، شکل‌گیری گستره جغرافیایی حاکمیت و تعیین صلاحیت امور به‌وسیله یک فرهنگ در یک فضای جغرافیایی خاص است. این فرایند در محتوای خود دارای نمادهای اصالت‌بخش به گروه متشکل انسانی در یک فضا با حریم‌های نسبتاً مشخص و با ادراک ذهنی نسبتاً هماهنگ در بین آن‌ها است؛ بنابراین قلمرو دارای بار فرهنگی، عاطفی خاص بوده و نوعی حس هویت جمعی را نسبت به خود تولید می‌کند. منظور از هویت نیز فهم انتظارات از کارکردهای یک جامعه متشکل انسانی و ایجاد یک چارچوب معین برای شناخت دیگران است. این فهم و انتظارات در نتیجه هماهنگی ذهنی و شناختی آفریده شده و برحسب آن قلمرو فرهنگی ساخته می‌شود (متقی و رشیدی، ۱۳۹۴: ۱۱۴). هر فرهنگی دارای نظام پاداش و کیفر است که به رفتار افراد تحت تأثیر خود در جهت حفظ نظام ارزشی و معنایی آن فرهنگ، پاداش داده و رفتارهای خلاف آن را کیفر می‌دهد. همین نظام پاداش و کیفر است که به سبب ظهور رفتار و ذهنیت‌های نسبتاً هماهنگ در افراد و حفظ نظم اجتماعی می‌شود. بدین‌سان هر فرهنگ یک نظام‌شناخت و هستی‌شناسی است که هنجارها، نظام ارزشی و ذهنیت ویژه خود را سامان‌دهی و بایدها و نبایدها را معین کرده و قادر است تغییر در اکوسیستم‌ها و فضای جغرافیایی را جهت‌دهی کند؛ به عبارت دیگر، ذهنیت و ادراک دیزاین امری پیشاهویتی نیست که در جریان تعامل اجتماعی ثابت بماند؛ بلکه امری هستند که در تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرند و دگرگون می‌شوند (عبدخدایی، ۱۳۹۴: ۱۰۴). این هنجارها و رویه‌ها از دو طریق، منطبق خود را بر ساخت فضای جغرافیایی تحمیل می‌کنند. الف- تأثیر بر نحوه شکل‌گیری هویت و شناخت انسان (دیزاین)؛ ب- از طریق مشروط و محدودساختن اجتماعی

مورد بررسی قرار می‌گیرند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۴۱)؛ ولی شناخت و تحلیل آن‌ها فارغ از زیرساخت‌های سازنده ذهن جامعه و انسان نیست، به طوری که می‌توان اذعان کرد که شناخت بدون ذهنیت پیشین، امکان بروز و ظهور ندارد. در این راستا نگرش پدیدارشناسانه، ساخت فضای جغرافیایی را ساخته و پرداخته شناخت‌های اجتماعی-فرهنگی افراد می‌داند (Young, 2008: 154).

در این رویکرد اساسی‌ترین حقیقت در ساخت و تغییر ابعاد مختلف فضا منبعت از سرشت آگاهی افراد جامعه است و کنش رفتاری افراد به این پدیده‌ها تنها از طریق شناخت ساختارهای معنایی آن‌ها امکان‌پذیر است. جغرافیدانان پیرو این انگاره، بر این باورند که تحول در فضای جغرافیایی در ابعاد مختلف، امر فرهنگی و هویتی است و ذهنیت افراد متمایز و جدای از ارزش‌ها نیست و پیش‌زمینه‌های شناختی در تعیین اهداف و رفتارها دخالت دارد. از نظر آن‌ها حتی مشاهده علمی نیز متأثر از مسائل، ترس‌ها، امیدها، نیازهای فرد مشاهده‌گر است (پوپر، ۱۳۷۲: ۷۸).

در جغرافیای پدیدارشناسانه، ادراک حسی یک فرایند ذهنی است که متناسب با زمینه‌های تربیتی و تجربیات پیشینی هر فرد متفاوت است. در سال ۱۹۴۵ میلادی، جان رایت جغرافی‌دان آمریکایی بر این نکته تأکید کرد که قضاوت هر انسانی در مورد محیط، بیشتر به زمینه‌های روانی، تربیتی و باورها و عقاید شخصی آن فرد بستگی دارد؛ به عبارت دیگر، در برنامه‌ریزی و بهینه‌سازی یک فضای جغرافیای نظیر یک شهر، یک روستا و... دیدگاه‌های افراد درخصوص اولویت‌بندی حل مسائل و معضلات کاملاً متمایز است؛ از این رو تصویر یا برداشتی که هر انسانی از خود و دیگران و محیط دارد، متفاوت است و این مسئله بستگی زیادی به روان‌شناسی فرد دارد. در این راستا تصویر ذهنی و زمینه‌های رفتاری هر شخصی نسبت به محیط اطراف به زمینه‌های تربیتی، یادگیری و خاطرات آن شخص بستگی دارد. دیوید لاونتال از

ادراک، ذهنیت، هویت و فرهنگ قلمرومداری در آن نباشد، پذیرفتنی نیست (دارتیگ، ۱۳۷۳: ۳۳)؛ از این رو عملکرد متفاوت هویت‌های فرهنگی موجبات ظهور قلمروهای فرهنگی مختلف را فراهم می‌آورد و کارکردهای فرهنگی جوامع، دائماً نوع خاصی از قلمروهای جغرافیایی را متجلی می‌سازد. درحقیقت کارکرد پدیدارشناسانه فرهنگ، قدرت تولید شناخت و کنش‌های اجتماعی در یک قلمروی فضایی ایجاد می‌کنند و رویه‌های اجتماعی به همان میزانی که روا می‌دارند، انضباط می‌بخشند و قدرت بازتولید فضای جغرافیایی را دارند (Ashley, 1987: 409).

چنانکه پیشتر ذکر شد، در مکتب پدیدارشناسی وجود فضای جغرافیایی در ابعاد ساختاری و کارکردی در نتیجه کنش‌های ذهنی انسان پدیدار می‌شود و از این جهت معطوف به قلمروهای زمانی-مکانی است؛ به بیان دیگر، شناخت پدیدارهای فضایی همچون نقطه، خط، جریان، مجاورت، حریم و... حاصل کنش ذهن و ادراک دیزاین است. از منظر پدیدارشناسی فضای جغرافیایی به میزان و چگونگی ادراک و التفات ذهن انسان برمی‌گردد و از این جهت واژه پدیدار در برابر واژه پدیده قرار می‌گیرد و به معنای یک شیء است که از طریق حواس تعمیم‌پذیر است و از طریق التفات و تفکر شناخته شده نیست؛ از این رو در مکتب پدیدارشناسی، شناخت ذهنی فضا مبتنی بر زمان و مکان از اهمیت بیشتری برخوردار است و قابلیت به مکان‌مندبودن انسان منوط به اعتقاد به عدم امکان تعمیم‌پذیری روابط انسانی یک ناحیه به نواحی دیگر است و یک فروکاست پدیدارشناسانه مکانی-فضایی، محقق را نسبت به فهم معانی و ماهیت پدیده‌های فضایی قادر می‌سازد (ملایری، ۱۳۸۹: ۶۱). علی‌رغم اینکه فضا به عنوان موضوع علم جغرافیا دارای ابعاد و وجوه مختلف همانند ابعاد اقتصادی، فرهنگی، گردشگری، طبیعی، سیاسی و... است که هر کدام از این وجوه در یکی از شاخه‌های تخصصی علوم جغرافیایی

۲- از سوی دیگر همچنانکه ذکر شد، رابطه انسان با قلمرو چیزی بیش از ملاحظات اقتصادی و دارای پیوندهای عاطفی و روانی نیز است. انسان در مکان خود به ایجاد و توسعه روابط اکولوژیکی می‌پردازد و پیوند خود را در ابعاد مختلف با آن مستحکم می‌کند و آنچنان به مکان وابسته می‌شود که از حد روابط مادی با مکان فراتر رفته، نوعی علاقه حسی، عاطفی و غیرمادی شکل می‌یابد. بودن انسان در فضا همانند بودن شیء در جهان نیست، بلکه این بودن همراه با مؤانست و التفات همراه است؛ چراکه انسان همواره خود را نسبت به یک قلمرو معرفی می‌کند و قلمرو فضایی هویت پایدار انسان را رقم می‌زند (شولتز، ۱۳۸۸: ۱۴). نگاه هستی‌شناسی سرمایه‌داری به مکان نگاه صرفاً اقتصادی است؛ درحالی‌که پدیدارشناسی مکان، بخش جدایی‌ناپذیر زندگی اجتماعی، تاریخی انسان و به‌طور کلی اجتماع است. در واقع مکان، فرصتی برای بودن و زندگی را فراهم کرده است؛ به‌طوری‌که پر از معانی، دل‌بستگی‌های عاطفی و احساسی است که افراد در قالب تجربه زیسته آن را کسب کرده‌اند. اندیشه انسان‌گرا با انتقاد از رویکرد اثبات‌گرا خواستار توجه به مسائل انسانی به‌ویژه نهادهای اخلاقی، هنجار، سنت و زیبایی‌شناسی، نمادها، نشانه‌ها و نظام دلالت معنایی شود. جغرافی‌دانان فرهنگی پدیدارگرا بر مطالعه تأثیر ارزش‌ها بر ادراک کارگزار انسانی تأکید داشته و یک تصویر از انسان به‌عنوان عاملی در پرتو نیت‌ها و ارزش‌ها را توسعه داده‌اند (Smith, 2009: 32). از دیدگاه آن‌ها در تفکر و استدلال‌ها می‌بایست ارتباط با تجربه زیسته جوامع و زندگی روزمره آن‌ها برقرار باشد و به ظرفیت‌های خلاقانه جوامع در تولید مکان‌ها توجه شود.

نمایندگان برجسته مکتب جغرافیای پدیدارشناسانه، اعتقاد دارد که هر فردی شخصاً مجموعه‌ای از برداشت‌های ذهنی و نقشه‌های شناختی از محیط دارد که جغرافیای شخصی او محسوب می‌شود (شکویی، ۱۳۸۳: ۱۲۸). در این راستا اولویت‌های تصمیم‌گیری سیاستمداران که نقش بسزایی در تغییرات فضای جغرافیایی دارند کاملاً تحت تأثیر زمینه‌های شناختی آن‌ها است؛ به بیان دیگر، تصویر و برداشتی که این افراد از محیط دارند و تعریف آن‌ها از معضلات و مشکلات موجود در یک مکان جغرافیایی، همگی بستگی مستقیمی به ادراک ذهنی این‌گونه آن‌ها دارد. حال اگر این افراد در مصدر تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی برای جامعه و فضا دارای نقش تعیین‌کننده در سرنوشت دیگر انسان‌ها و فضاهای جغرافیایی خواهد داشت؛ به عبارت دیگر، اولویت‌های سیاستمداران و برنامه‌ریزان به‌ویژه در نظام متمرکز فردمحور، تأثیر بسزایی در چگونگی تغییرات فضای یک سکونتگاه و آینده آن خواهد داشت؛ بنابراین در شکل‌گیری جغرافیای ذهنی و شناختی افراد جامعه، پایگاه‌های اقتصادی- اجتماعی افراد و طبقات مختلف، تفاوت‌های زیادی با هم پیدا می‌کنند؛ به‌طور کلی در شکل‌گیری تصویر ذهنی و به‌طور مبنایی‌تر جغرافیای شخصی رنج‌ها، امیدها، سن، جنس و... تأثیر بسیار زیادی دارد؛ به‌طوری‌که ماهیت، گرایش، جایگاه طبقاتی، الگوهای فکری، پایگاه فرهنگی و قالب‌های ایدئولوژیک نخبگان منجر به تعیین اولویت‌های فضایی خواهد شد. تفاوت این مکتب با دیگر مکاتب از جمله جغرافیای رادیکال در آن است که در جغرافیای رفتاری مترصد شناخت شالوده‌های ادراکی و ذهنی در انتخاب مسیر تصمیم‌گیری و به تبع آن، تغییر محیط جغرافیایی به جای تأکید صرف و تک‌بعدی بر عقلانیت اقتصادی صورت می‌گیرد.

اتخاذ راهکارها و سیاست‌ها از طرف آن‌ها در جهت تقویت داده‌های فرهنگی و مبنای شناختی در هماوردها و رقابت‌های فرهنگی می‌شود که منجر به شکل‌گیری رقابت بین قلمروهای فرهنگی می‌شود. علی‌رغم اینکه هویت و ابعاد شناختی انسان‌ها سازنده قلمروهای فرهنگی است، ولی پس از تشکیل شدن می‌تواند در نتیجه رقابت‌ها و قلمروخواهی‌ها باقی مانده، تغییر کند یا حتی در نتیجه روابط فضایی-اجتماعی از نو شکل بگیرد (برگر و لوکمان، ۱۳۸۷: ۲۳۶). اصولاً فرهنگ محصول شناخت ذهنی افراد در یک قلمرو هویتی است و پدیدارهای منتج از شناخت خصلت تغییرپذیری، سیالیت و نسبی بودن را دارند؛ بنابراین قلمروهای فرهنگی از ماهیتی سیال، تغییرپذیر و دینامیک برخوردار بوده و در نتیجه دائماً دچار بازساخت و تحول جدی می‌شود (متقی و کاظمی، ۱۳۸۶: ۲۱۴)؛ از این رو فضای جغرافیایی که در حیطه هیچ ادراکی نباشد و همچنین بحث از ذهنی که در آن هیچ شناخت فرهنگی قلمرومدارانه‌ای در آن نباشد؛ پذیرفتنی نیست (د/رتیگ، ۱۳۷۳: ۲۳). حتی در قلمرو جغرافیای طبیعی، پدیدارها تا حدودی به تاریخ، فرهنگ و قدرت سیاسی جامعه وابسته است و روایت سامان‌یافته از این تلقی را می‌توان در آثار دیلتای نیز یافت. وی با پرداختن به «نقادی عقل تاریخی»، طبیعت‌پیداری را با فرهنگ و زمان پیوند می‌زند. درحقیقت پدیدارهای محیط طبیعی و انسانی از کنش‌های ذهنی جوامع و افراد و در نتیجه از تاریخ و فرهنگ اجتماعی حاکم ساخته می‌شود (دیلتای، ۱۳۹۲: ۲۳۵)؛ از این رو طبیعتی که بدین سان تعریف می‌شود، در تعامل با فرهنگ، سیاست و اجتماع است و مقولات تاریخی- فرهنگی بر محیط مستولی می‌شوند. این مقولات تاریخی- فرهنگی عبارت‌اند از: «معنا، ارزش، هدف، تکامل، غایت و قدرت». ماهیت جغرافیای انسانی و حتی طبیعی از آن حیث که پدیداری است، تاریخی و فرهنگی نیز است و ساختار

از دیدگاه پدیدارشناسان حس به معنای مرتبط شدن با فضا به واسطه درک نمادها و فعالیت‌ها است. در واقع چشم‌اندازهای فضایی نمایانگر عملکرد احساس، عاطفه و خلاقیت انسان‌ها در ساخت فضا هستند. پیداکردن بار عاطفی توسط یک قلمرو معین سبب می‌شود که حس قلمروخواهی و کوشش در جهت دفاع از قلمرو و منافع آن در جامعه رشد یابد و این واقعیت در نظام خاصی از فهم اجتماعی رخ می‌دهد که انگاره‌های اجتماعی متمایزی بر آن حاکم است که سازنده قلمروهای فرهنگی- فضایی است. بدیهی است دانشی که در یک قلمرو فرهنگی- تاریخی تولید می‌شود، با ارزش‌های فرهنگی و تاریخی گروه خاصی از انسان‌ها همراه و همزاد است. این فرایند سبب‌ساز ظهور یک کنش طبیعی قلمروخواهی است که در چارچوب مرزهای فرهنگی و با شکل‌دهی به سازه‌های شناختی و با متمایزسازی با فرهنگ‌های دیگر تجلی می‌یابد. اصولاً فرهنگ‌ها تعیین‌کننده راه‌ها و روش‌های دستیابی به پیشرفت هستند و قلمرو فرهنگی به عنوان نمود عینی، نمایانگر این تفاوت بوده و زمینه را برای هم‌آوردی و اشاعه جریان‌ها و روندهای فرهنگی فضا‌ساز فراهم می‌کنند. قلمرو فرهنگی ناظر بر کوشش فردی و گروهی برای ترسیم و نگاهداشت هویت فرهنگی در فضایی است که در آن زیست می‌کند. برخی رویکردهای نظری، رفتار قلمروخواهانه گروه‌های متشکل انسانی را پدیده طبیعی یا غریزی دانسته‌اند و برخی دیگر آن را برگرفته از فرهنگ‌های جوامع مختلف دانسته‌اند. به‌طور کلی قلمروسازی فرهنگی در اشکال مرزبندی، محدودسازی، ادعای مالکیت مادی و معنوی نسبت به نمادها و فرایندهای فرهنگی نمود می‌یابد. این خودآگاهی افراد جامعه به تاریخ حافظه مشترک جمعی، جایگاه سرزمینی و غیره سبب‌ساز تمایز آن‌ها از دیگرانی است که صاحب این خصلت نیستند (پریس و اسمیت، ۱۳۸۶: ۵۱۹). به‌طور کلی میل به ماندگارسازی اصول و نمادهای فرهنگی، منجر به

مجموعه ضوابط عقلانی خردمندان در رفتار اجتماعی با دیگران است (غلامرضا کاشی، ۱۳۸۱: ۷۶) که وظیفه جهت‌دهی به ارزش‌ها به سوی اهداف توسعه را دارند. به‌طور کلی فرهنگ و اقتصاد دارای خاستگاهی یگانه‌اند؛ خاستگاه هر دو، فضای جغرافیایی و جامعه است و ارتباط این دو مقوله را می‌بایست در خاستگاه آن‌ها کاوید. از یک سو جامعه نوعی سیستم اجتماعی به حساب می‌آید که از روابط متقابل افراد و نهادها در جامعه شکل می‌گیرد. در واقع سیستم اجتماعی، معلول روابط اجتماعی است و روابط اجتماعی برخلاف روابط طبیعی امور قطعی و جزمی نیستند و در طی زمان می‌تواند تحت تأثیر عواملی تغییر کند؛ به‌عبارت دیگر، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری برای آینده، نیازمند تعیین جهات مثبت میان وقایع و راهکارها است و خواه‌ناخواه یک سلسله عوامل و معیارهای هنجاری پایه‌عرصه می‌گذارند که به روش اثبات‌گرا نمی‌توان درباره آن‌ها قضاوت کرد (کاظمی، ۱۳۷۴: ۹۹).

مکانی-زمانی دارد (مقیمی، ۱۳۹۱: ۳۰). بسیاری از دانشمندان از جمله دیلتای تلقی کمی‌داشتن از طبیعت را منشأ شکاف می‌دانند و بر این اساس می‌گویند علوم طبیعی و فرهنگی را از یکدیگر جدا نکنند. به‌نظر دیلتای، وقتی انسان از طبیعت سخن می‌گوید آن را براساس تجربه‌های زنده خویش برمی‌سازد؛ زیرا جهان طبیعت عبارت است از تجربه‌ها و تلقی‌های انسان از محیط که براساس عملکرد فرهنگ، ایدئولوژی و قدرت سیاسی تغییر می‌یابد و اصول فلسفه تغییر محیط طبیعی، براساس عملکرد این عوامل شکل می‌گیرد.

۳- برحسب این دیدگاه، شکل‌گیری فرایند توسعه در یک قلمرو فرهنگی- فضایی مستلزم برانگیختن ارزش‌ها و سرمشق‌های رفتاری خاص میان عموم مردم است. قلمروی سرمشق یادشده، قلمروی ارتباط فرد با دیگران است و کمتر با ثبات ذهنی و باورهای عمیق فردی سروکار دارد. آنچه در سرمشق جوامع توسعه‌گرا اهمیت دارد، متقاعدشدن فرد به پیروی از

شکل ۳: نسبت میان فرهنگ و تغییرات فضایی

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۵

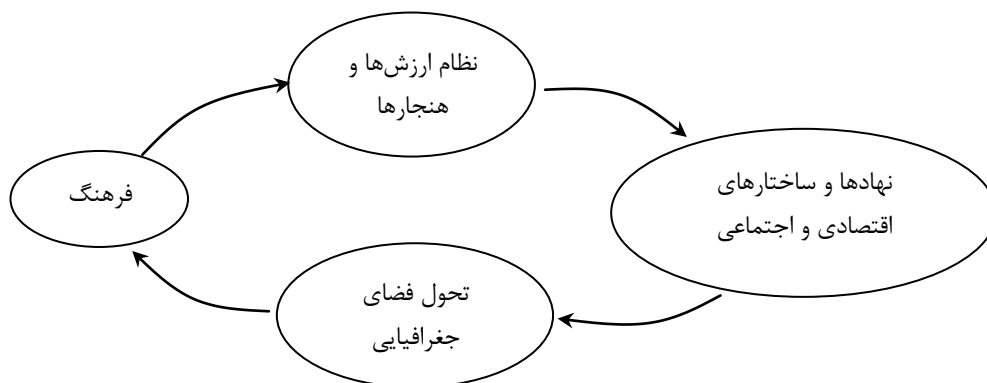
خاص اجتماعی و باورهای فرهنگی مناسب و سازگار با توسعه است. برخی شواهد تاریخی نیز نمایانگر آن است که می‌بایست تحولات اجتماعی و فرهنگی صورت گیرد تا روند توسعه در یک کشور تسهیل شود (متوسلی، ۱۳۸۲: ۸۸)؛ بنابراین هرچند توسعه اقتصادی تا حدودی به قوانین و روش‌های فنی وابسته است؛ ولی تأثیر فرهنگ در انطباق‌پذیری با پیش‌نیازهای توسعه نقش عمده‌ای دارد. در این راستا فرهنگ

قطعاً هر بُعدی از سیستم اجتماعی که به مسئله انتخاب و اختیار مربوط می‌شود، مقوله‌ای فرهنگی خواهد بود. به‌طور کلی انتخاب نیاز به معیار دارد و معیار نیز مسئله‌ای ارزشی است و ارزش‌ها همچنان‌که ذکر شد، جزئی از فرهنگ یا خمیرمایه فرهنگ محسوب می‌شوند. بدیهی است پیش‌نیاز توسعه و تحول اقتصادی، ایجاد تغییر و تحول در فرهنگ جامعه است. اصولاً توسعه اقتصادی مستلزم رفتارهای

رفتارها و نگرش‌های فرهنگی مؤثر در توسعه در کشورهای درحال توسعه و توسعه‌یافته با یکدیگر متفاوت است و اندیشمندان به‌ویژه در دوران اخیر در مقایسه سطح توسعه مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی به‌ویژه تمدن غرب با دیگر جوامع، به تدریج به فرهنگ و اذهان افراد در ظهور این تمایزات و تقارن در سطح برخورداری و توسعه توجه بیشتری کرده‌اند و اصطلاحاتی همچون تحول، تکامل و توسعه فرهنگی در همین راستا در مطالعات فرهنگی شکل گرفت (Slater, 1999: 90). امروزه بسیاری از اندیشمندان معتقدند که تغییرات فرهنگی در بین جوامع و اصلاح دیدگاه‌های فرهنگی می‌تواند امکان ظهور توسعه را در بین آن ملت و فضای جغرافیایی زیست آن‌ها سبب شود. مساعدترین شرایط طبیعی مادامی که با عادات و رسوم فرهنگی مساعد تلفیق نشود، برای تداوم توسعه کافی نخواهد بود. این در حالی است که ظهور فرهنگ توسعه‌مدار می‌تواند نامساعدترین شرایط طبیعی و بدترین اقلیم‌ها را به نفع خود مهار کند (صالحی امیری و عظیمی، ۱۳۸۷: ۱۱۲). امروزه این واقعیت کاملاً پذیرفته شده است که توسعه پایدار مقوله‌ای محدود به توسعه کالبدی و زیرساخت‌های فیزیکی نیست؛ بلکه فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی را نیز شامل می‌شود.

حاکم بر اذهان افراد موجبات شناخت پدیده‌ها و حتی زمینه‌سازی برای تغییرات آن‌ها را فراهم می‌آورد. بر این اساس بیشتر اندیشمندان متأثر از پدیدارشناسی، دیالیتیک (حرکت و تغییر) در قلمروهای فضایی را متأثر از ارزش‌ها و هنجارها می‌دانند. درحقیقت فرهنگ به‌مثابه عناصر سازنده فرایندهای ذهنی، فضای جغرافیایی را به‌عنوان فرم و بستر، متعین و پدیدار می‌کند؛ بنابراین ادراک ذهنی در مناطق مختلف یکسان نیست و متأثر از شرایط منطقه‌ای و محلی نیز است و تحول بهینه در فرهنگ و ایدئولوژی به‌مثابه عناصر ذهنیت‌ساز انسان، در شکل‌دهی به فرایند توسعه فضایی بسیار تعیین‌کننده است و برنامه‌ریزی و آمایش فضا در جهت رسیدن به آن بدون اتکاء به کنش ذهنی افراد جامعه که مکان‌مند و زمان‌محور است، امکان‌پذیر نیست.

درمجموع اگر رفتار جوامع انسانی بررسی شود، در اکثر آن‌ها در مقام اجراء، استدلال راه ندارد و انسان‌ها با توجه به باورها، اعتقادات، عادات و پایگاه‌های اقتصادی و اجتماعی خود (یعنی فرهنگ خود) آن‌ها را انجام می‌دهد. فرایند توسعه نیز در نتیجه فعالیت‌های خاص توسط انسان به‌وجود می‌آید و اگر این ظرف فرهنگی، مناسب برای ظهور توسعه نباشد، تحول و توسعه روی نخواهد داد (موسایی، ۱۳۸۷: ۱۲۴). اصولاً

شکل ۴: رابطه فرهنگ و تغییرات فضای جغرافیایی

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۵

۴- از حیث روش‌شناسی در پدیدارشناسی اصول کلی پوزیتیویسم مبنی بر احراز معرفت از مجرای تجربه مردود اعلام شد (میلنر و براویت، ۱۳۹۰: ۱۳۵) و فضا در تقابل با مفهوم فضای انتزاعی و مطلق دکارتی در نظر گرفته می‌شود. دکارت، فضای جغرافیایی را در درون سیستم مختصات تعریف می‌کرد و برای هر نقطه در سیستم مختصات، طول و عرض و ارتفاع در نظر می‌گرفت. حال آنکه در این انگاره، فضا محصول کنش‌های ذهنی انسان‌ها با محیط پیرامون است. به این ترتیب فضای ذهنی را نمی‌توان بر روی محور مختصات و شبکه شطرنجی هندسی موردنظر دکارت نشان داد و بر این مبنا اتخاذ رویکردهای توصیفی-تحلیلی مبتنی بر نگرش تجربی به فضا در قالب این چارچوب نظری امکان‌پذیر نیست (جوان و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۰). در این انگاره فضای جغرافیایی چستی و ماهیت مشترک و ثابتی ندارد و منبع حصول معرفت نمونه‌های از جنبه‌های تفسیری این مکتب است (رهبری، ۱۳۸۵: ۶۱).

به نظر آن‌ها حقیقت الزاماً از طریق بحث‌های منطقی و دلایل تجربی به‌مثابه یک پدیده بیرونی به‌دست نمی‌آید؛ بلکه با وجود انسان و جامعه رابطه نزدیکی دارد و برای درک آن می‌بایست از روش درون‌نگری استفاده کرد (شریعتمداری، ۱۳۹۰: ۳۴۶). در حالی که در مکتب اثبات‌گرا که بین انسان و جهان جدایی افتاد، فضا نیز در مقابل انسان قرار گرفت و صرفاً جوهر فضای جغرافیایی به جنبه اندازه و بُعد هندسی تقلیل یافت. جغرافیای فرهنگی در مکتب پدیدارشناسی از ناقدان اثبات‌گرایی به‌شمار می‌رود و از آنجایی که به‌دنبال آشکارسازی ماهیت دیزاین به‌عنوان وجود در جهان است، هرگونه افتراق بین فرهنگ و فضا را مردود می‌شمارد و جغرافیای فرهنگی بر مبنای ویژگی‌های ذهنیت انسان گشایش می‌یابد (خاتمی،

الزاماً به جنبه‌های تجربی محدود نمی‌شود و جنبه تفسیری پیدا می‌کند؛ به‌عبارت‌بہتر، هر پدیده‌ای برای آشکارشدن، پدیدارشدن و هستی‌یافتن محتاج جا و مکان است و مکان‌مندی و زمان‌محوری، ابزارهای مهم ظهور پدیده است (مارسل، ۱۳۸۷: ۵۰). ضمن اینکه فضا به معنای پدیده‌های خارج‌از‌ذهن و به فرهنگ فرد نیست که صرفاً با حواس تجربی قابل‌شناخت باشد؛ بلکه پدیدارهای فضایی همچون نقطه، خط، مقیاس، قلمرو، شبکه، سلسله‌مراتب و... مجموعه‌ای درهم تنیده از معانی است که به‌وسیله فهم، هویت و ذهنیت پیشینی انسان (دیزاین) شناخته می‌شود. انسان (دیزاین) در عمل و زندگی روزمره و در قلمروهای مکانی- فضایی حائز هستی‌یافتن می‌شود (کلانتری، ۱۳۹۱: ۱۵۰)؛ بنابراین اعتقاد به تأثیرپذیری فهم جوامع و افراد از پیش‌فهم‌های فرهنگی و تاریخی بودن وجود انسان و تجلی این فرایندها در زمان و مکان (دیزاین) در ارتباط با دیگر چیزها است که معنا و هستی می‌یابد، آن هم نه ارتباط با خود چیزها، بلکه در ارتباط با فهم انسان از چیزها (ملایری، ۱۳۹۰: ۲۲۰) که مبتنی بر فرهنگ فرد است. اصولاً جغرافیای پدیدارشناسانه براساس روش‌شناسی کیفی توسعه پیدا می‌کند که وابسته به شناخت دقیق احساس‌ها و اذهان مردم نسبت به فضای جغرافیایی است و این تجارب شخصی از طریق مصاحبه، مشاهده و... کسب می‌شود (بدیعی و پوینده، ۱۳۹۲: ۳). در این مکتب، اراده، ذهن و نفس بشر در موضع علت قرار می‌گیرد و در نتیجه تعمیم تغییرات فضای جغرافیایی امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین در چارچوب پدیدارشناسی، هیچ قلمرو ایدئولوژیک و فرهنگی در روی زمین واحد دیگر مشابه نیست، نمی‌توان از موضوعات مشابه سخن گفت؛ چراکه شناخت ذهنی افراد و جوامع در چارچوب

پدیدار می‌شود و از این جهت معطوف به قلمروهای زمانی- مکانی است. جغرافیای پدیدارشناسی در نقد جغرافیای رادیکال و ساختاری شکل گرفت که شناسا (فرد) را به‌مثابه امری ساخته‌شده و نه سازنده می‌نگریست؛ درحالی‌که در جغرافیای پدیدارشناسانه یک تاریخ فرد- بنیان همراه با تجربه زیستی به‌مثابه منبع آگاهی مطرح می‌شود؛ به‌طوری‌که ابزارهای شناخت فضا و مطالعه و بررسی تغییرات آن از پیش‌زمینه‌های ذهنی، فرهنگی و هویتی افراد سرچشمه می‌گیرد؛ از این رو شناخت فضا در چارچوب موضع ذهنی از فضا قابل‌انجام است. اصولاً نقشه‌های ذهنی- هویتی به‌مثابه چارچوب‌های عمل می‌کنند که به فضاها و مکان‌ها معنا می‌بخشند؛ به‌طوری‌که می‌توان اذعان کرد که شناخت بدون ذهنیت پیشین، امکان بروز و ظهور ندارد و فرهنگ و چارچوب شناختی حاکم بر اذهان افراد موجبات شناخت پدیده‌ها و حتی زمینه‌سازی برای تغییرات آن‌ها را فراهم می‌آورد. درحقیقت فضا شامل پدیدارهای صرف بیرونی نیست و شناخت آن نمی‌تواند فقط از تجربه‌های بیرونی به‌دست آید؛ بلکه این تجربه بیرونی از راه تصور فضا ممکن می‌شود.

از این جهت مکان و فضا، ابزار ادراک محسوسات بوده و آن‌ها را به‌صورت پدیدار درمی‌آورد. در این راستا فرهنگ و هویت به‌مثابه عناصر سازنده فرایندهای ذهنی، فضای جغرافیایی را به‌عنوان فرم و بستر، متعین و پدیدار می‌کند؛ بنابراین فرهنگ به‌مثابه عنصر ذهنیت‌ساز، در شناخت فضا و در ایجاد فرایند توسعه فضایی بسیار تعیین‌کننده است و برنامه‌ریزی و آمایش فضا بدون اتکاء به کنش ذهنی افراد جامعه که هویت‌محور، مکان‌مند و زمان‌محور است، امکان‌پذیر نیست. درنظرگرفتن انسان به‌عنوان کارگزارانی که نیت خود را انجام می‌دهند، امکان

قلمروهای فرهنگی، امکان ارائه نظریات تعمیم‌پذیر را در وجه عملیاتی و کاربردی مشکل می‌کند. این برداشت ذهنی- فرهنگی از مفهوم فضا برای علوم انسانی و علوم اجتماعی که اخیراً به‌سمت کمیت‌گرایی میل پیدا کرده‌اند، می‌تواند قابل‌توجه باشد. در جغرافیای فرهنگی پدیدارگرا، ساختارهای بیرونی آنقدر شفاف ظاهر نمی‌شوند که ذهن جغرافیدان آن‌ها را بدون هیچ خطایی بازتاب دهد، بلکه بیشتر در ذهن پژوهشگر ساخته می‌شوند؛ بنابراین پارادایم جغرافیای اثبات‌گرا در آرزوی رسمی دانش است و پارادایم انسان‌گرایی درصدد نمایش خلاقانه آن است، باین‌حال در جغرافیای انسانی و فرهنگی هنگامی که از پراکنش پدیده‌ها سخن به میان می‌آید، روی آوردن به وجه اثبات‌گرایی شناخت، چه در قالب استنباط تجربی و چه در قالب استنباط عقلانی گریزناپذیر خواهد بود؛ چراکه این وجه از وجوه تحلیل فضایی ناظر بر شمارش و اندازه‌گیری پدیده‌ها است؛ درحالی‌که در موقع مطالعه اثرات شناخت اذهان بر سایر ابعاد فضای جغرافیایی و تحلیل پدیدارهای فضایی الزاماً و صرفاً نمی‌توان از مجموعه روش‌های اثبات‌گرا برای تحلیل فرایندها و تغییرات استفاده کرد؛ زیرا همچنان‌که گفته شد، عملکرد شناخت‌های مکانی- فضایی به‌دلیل دارابودن خصوصیات هنجاری و گفتمانی در یک قلمرو، قابل‌تعمیم به دیگر فضاها و مکان‌ها نیست و از این جهت مهم‌ترین ویژگی‌های مهم علم تجربی یعنی تعمیم‌گرایی و تکرارپذیری را دارا نیست.

نتیجه

همچنان‌که پیشتر ذکر شد، در مکتب پدیدارشناسی وجود فضای جغرافیایی در ابعاد ساختاری و کارکردی درنتیجه کنش با ابعاد و ویژگی‌های ذهنی انسان

- بدیعی، مرجان؛ محمدهادی پوینده (۱۳۹۲). پدیدارشناسی و رابطه هویت و مکان در مقیاس‌های جغرافیایی، فصلنامه علمی- پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. سال پنجم. شماره دوم. صفحات ۱۹-۱. http://geography.journals.iau-garmsar.c.ir/article_666732.html

http://geography.journals.iau-garmsar.c.ir/article_666732.html

- برگر، لوکمان؛ پیتر لوکمان (۱۳۷۵). ساخت اجتماعی واقعیت؛ رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت. ترجمه فریبرز مجیدی. تهران. انتشارات علمی و فرهنگی.

<https://www.gisoom.com/book/1509031>

- پرایس، ریچارد؛ کریستین اسمیت (۱۳۸۶). نظریه‌های انتقادی روابط بین‌الملل و مکتب برسازی. مجموعه مقالات نوواقع‌گرایی، نظریه انتقادی و مکتب برسازی، گردآورنده اندرو لینکلتر. ترجمه علیرضا طیب. تهران. انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

- پوپر، کارل (۱۳۷۲). واقعی‌گری و هدف علم، ترجمه احمد آرام. تهران. انتشارات سروش.

<http://www.lib.ir/book/84187730/>

- پیرسون، کیت آنسل (۱۳۸۸). چگونه نیچه بخوانیم؟ ترجمه لیلا کوچک‌منش. تهران. انتشارات رخداد نو.

<https://www.gisoom.com/book/1975247>

- جردن، تری؛ لستر روانتری (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی، ترجمه محمد سلیمانی و سیمین تولایی. تهران. انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

<https://www.gisoom.com/book/1209408>

- جمادی، سیاوش (۱۳۹۲). زمینه و زمانه پدیدارشناسی، جستاری در زندگی و اندیشه‌های هوسرل و هایدگر، چاپ چهارم. تهران. انتشارات ققنوس.

<https://www.gisoom.com/book/1377452>

- جهاننگلو، رامین (۱۳۸۴). تأملات هگلی. تهران. نشر نی.

<https://www.gisoom.com/book/1458049>

طرح پرسش اخلاقی را ممکن می‌سازد؛ چراکه امکان پرسش در مورد قضاوت اخلاقی همزمان با شناسایی انسان به‌عنوان موجود مختار امکان‌پذیر است؛ از این رو از حیث روش‌شناختی در جغرافیای فرهنگی پدیدارشناسانه، جامعه انسانی موجودی است که واقعیت تکرارپذیر تعمیم‌گرا ندارد و انسان (دیزاین) با انتخاب امکان‌هایی که در قلمرو زمانی- مکانی بر او گشوده است، چگونگی شناخت خود را شکل می‌دهد. برخلاف دیدگاه پوزیتیویستی، فضا به معنای پدیده‌های خارج از ذهن و عینی نیست که صرفاً با حواس تجربی قابل‌شناخت باشد؛ بلکه فرهنگ و هویت به‌مثابه عناصر ذهنیت‌ساز انسان، در شناخت فضا و ایجاد تغییرات فضایی بسیار تعیین‌کننده است؛ از این رو برنامه‌ریزی و آمایش فضا بدون اثرپذیری از کنش ذهنی افراد جامعه که مکان‌مند و زمان‌محور است، امکان‌پذیر نیست؛ به‌ویژه در پدیدارشناسی کنش‌های شناختی اصحاب قدرت و تصمیم‌گیری آن‌ها در مورد مکان و روابط موجود در آن‌ها نقش بنیادین در تغییرات و بازساخت فضای جغرافیایی دارد.

منابع

- اشتراوس، لئو (۱۳۷۳). فلسفه سیاسی چیست؟. ترجمه

فرهنگ رجایی، تهران: شرکت انتشارات علمی- فرهنگی.

<https://www.gisoom.com/book/1989287>

- الهی‌راد، صغدر (۱۳۹۵). آشنایی با هرمنوتیک. تهران.

انتشارات سمت.

<https://www.adinehbook.com/gp/product/6000202938>

- بدیعی، مرجان؛ محمدباقر قالیباف؛ سیدموسی پورموسوی؛

محمدهادی پوینده (۱۳۹۳). تبیین جغرافیایی بنیادهای

هویت در مقیاس محلی، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای

انسانی. دوره ۴۶. شماره ۳. صفحات ۵۲۵-۵۰۵.

https://jhgr.ut.ac.ir/article_51224.html

- جوان، جعفر؛ سعید دلیل؛ سلمان‌مقدم (۱۳۹۲). دیالکتیک فضا از منظر لوفور، فصلنامه مطالعات مناطق خشک. سال سوم. شماره دوازدهم. صفحات ۱۷-۱. <http://journals.hsu.ac.ir/jarhs/article-1-368-fa.pdf>
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۳). فلسفه جغرافیا، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا. دوره هیجدهم. شماره ۲. صفحات ۵۶-۲۷. https://hsmssp.modares.ac.ir/browse.php?a_id=9717&sid=21&slc_lang=fa
- خاتمی، محمود (۱۳۷۴). جهان در اندیشه هایدگر، چاپ دوم. تهران. انتشارات اندیشه معاصر. <https://bookroom.ir/book/16994>
- دارتیگ، آندره (۱۳۷۳). پدیدارشناسی چیست؟، ترجمه محمود نوالی. چاپ اول. تهران. انتشارات سمت. <http://samta.samt.ac.ir/content/10939>
- دیلتای، ویلهلم (۱۳۹۲). به‌فهم‌درآوردن جامعه انسانی، ترجمه منوچهر صانعی دره‌بیدی. تهران. انتشارات ققنوس. <https://qqnoos.ir/Fa>
- سعیدی، عباس (۱۳۶۸). بینش اسلامی و پدیده‌های جغرافیایی، مشهد. آستان قدس رضوی. <https://lib1.ut.ac.ir:8443/site/catalogue/599710>
- شریعتمداری، علی (۱۳۹۰). فلسفه، تهران. دفتر نشر فرهنگ اسلامی. <https://www.gisoom.com/book/1118332>
- شکویی، حسین (۱۳۸۳). اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جلد دوم. تهران. انتشارات گیتاشناسی. <https://gitashenasi.com>
- شورمراسمیت، پاملا (۱۳۹۲). جغرافیای فرهنگی، مترجم علی احمدی. تهران. انتشارات دانشگاه امام صادق (ع). <https://www.gisoom.com/book/1967993>
- شولتز، کریستین (۱۳۸۸). معماری: حضور، زبان و مکان، ترجمه محمود یاراحمدی. تهران. نشر آگاه. <https://www.adinehbook.com/gp/product/9644483127>
- صالحی امیری، سیدرضا؛ امیر عظیمی (۱۳۸۷). مبانی سیاستگذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی، تهران. پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام. <https://www.gisoom.com/book/1953581>
- صدوق، حسن؛ عباس سعیدی (۱۳۸۷). نظام فضایی به‌مثابه جوهره مطالعات جغرافیایی، فصلنامه جغرافیا. سال چهارم. شماره ۱۰ و ۱۱. صفحات ۲۴-۷. <https://cgje.org.ir/fa/news/143048>
- عبدخدایی، مجتبی (۱۳۹۴). روش‌های کاوش در دولت مدرن، فصلنامه روش‌شناسی. سال ۲۱. شماره ۸۴. صفحات ۸۵-۵۷. <http://ensani.ir/fa/article/357193>
- غلامرضا کاشی، محمدجواد (۱۳۸۱). اخلاق و برنامه‌ریزی فرهنگی، فصلنامه فرهنگ عمومی. شماره ۳۳. <https://www.sid.ir/Fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=106413>
- کاظمی، علی‌اصغر (۱۳۷۴). سیاست‌سنجی؛ روش‌های کمی در سیاست بین‌الملل، تهران. انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه.
- کلانتری، عبدالحسین (۱۳۹۱). گفتمان از سه منظر زبان‌شناختی، فلسفی و جامعه‌شناختی، تهران. انتشارات جامعه‌شناسان. <https://www.gisoom.com/book/1825054>
- لشگری تفرشی، احسان؛ سیدعباس احمدی (۱۳۹۵). اصول و مبانی جغرافیای فرهنگی؛ با تأکید بر جغرافیای فرهنگی ایران، تهران. انتشارات سمت. <http://samta.samt.ac.ir/content/10048>
- لشگری تفرشی، احسان (۱۳۹۳). سیاست و شهر؛ دیدگاه‌های نو در جغرافیای سیاسی فضای شهری، تهران. نشر انتخاب. <https://www.gisoom.com/book/11148200>

- رامشت، محمدحسین (۱۳۸۸). فضا در ژئومورفولوژی، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا (مدرس). دوره چهاردهم. شماره ۴. صفحات ۱۳۶-۱۱۱.
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/70978/127/image>
- رلف، ادوراد (۱۳۸۹). مکان و بی‌مکانی، ترجمه حمیدرضا نقصان محمدی، کاظم مندگاری، زهیر متکی. تهران. نشر آرمان‌شهر.
<https://www.fadakbook.ir/product/4816>
- رهبری، مهدی (۱۳۸۵). هرمنوتیک و سیاست، تهران. نشر کویر.
<https://www.gisoom.com/book/1360274>
- کلانتری، عبدالحسین (۱۳۹۱). گفتمان از سه منظر زبان‌شناختی، فلسفی و جامعه‌شناختی. تهران. انتشارات جامعه‌شناسان.
<https://www.gisoom.com/book/1825054>
- مارسل، گابریل (۱۳۸۷). فلسفه اگزیستانسیالیسم. ترجمه شهلا اسلامی. نشر نگاه معاصر.
<https://www.adinehbook.com/gp/product/9647763069>
- متقی، افشین؛ مصطفی رشیدی (۱۳۹۴). جغرافیا، بر ساخت‌گرایی و تبیین برساخت‌گرایانه ژئوپلیتیک، فصلنامه جغرافیا و توسعه. شماره ۳۹. تابستان ۱۳۹۴. صفحات ۱۲۶-۱۰۷.
http://gdij.usb.ac.ir/article_2008.html
- متقی، ابراهیم؛ حجت کاظمی (۱۳۸۶). سازه‌نگاری، هویت، زبان و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست. دوره ۳۷. شماره ۴. صفحات ۶۷-۴۹.
https://journals.ut.ac.ir/article_19248.html
- متوسلی، محمود (۱۳۸۲). توسعه اقتصادی؛ مفاهیم، مبانی نظری با رویکرد نهادگرایی و روش‌شناسی، تهران. انتشارات سمت.
<https://www.gisoom.com/book/1989566>
- مجتهدی، کریم (۱۳۷۱). پدیدارشناسی برحسب نظر هگل، تهران. انتشارات علمی و فرهنگی.
<https://shahreketabonline.com/products/47/962>
- مصلح، علی‌اصغر (۱۳۸۴). فلسفه‌های اگزیستانس، تهران. پژوهشکده فرهنگ و اندیشه دینی.
<https://www.gisoom.com/book/11185479>
- مقیمی، ابراهیم (۱۳۹۱). فلسفه تغییرات محیطی، تهران. انتشارات دانشگاه تهران.
https://press.ut.ac.ir/book_744.html
- ملایری، محمدحسین (۱۳۹۰). فلسفه علم پدیدارشناسی هرمنوتیک، چاپ نخست. تهران. انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک.
<https://shahreketabonline.com/products/47/52944>
- ملایری، محمدحسین (۱۳۸۹). فلسفه علم پدیدارشناسی هرمنوتیک و پژوهش کیفی، فصلنامه راهبرد. سال نوزدهم. شماره ۵۴. پاییز ۱۳۸۹. صفحات ۱۰۶-۵۹.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=118520>
- مرادی، اسکندر؛ رسول افزلی (۱۳۹۲). اندیشه‌های جدید در ژئوپلیتیک، تهران. نشر زیتون سبز.
<https://shahreketabonline.com/products/19/158691>
- موسایی، میثم (۱۳۸۷). دین، فرهنگ و توسعه، تهران. انتشارات جامعه‌شناسان.
<https://www.gisoom.com/book/1728580>
- مومنی، مصطفی (۱۳۸۳). رویکرد جریان دیالکتیکی روابط دین و محیط: مدل بوخوم بحثی در جغرافیای جهان‌بینی، مجموعه مقالات دهمین کنگره جغرافیایی ایران. تهران. انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
- میلنر، آندرو؛ جف براویت (۱۳۹۰). درآمدی بر نظریه فرهنگی معاصر، ترجمه جمال محمدی. تهران. انتشارات ققنوس.
<https://shahreketabonline.com/products/47/15765>

- Lorimer, Hayden (2008). "Cultural geography: non-representational condition and concerns"; Progress in human geography, DOI: [10.1177/0309132507086882](https://doi.org/10.1177/0309132507086882).
- Peet, R (1998). Modern geography thought, Oxford: Blackwell. <https://www.wiley.com/en-us/Modern+Geographical+Thought-p-9781557863782>
- Peck, Jamie & Wills, Jane (2000). "What is geography"; Antipode journal, volume 32, no1.
- Slater, D (1999). Situating geopolitical representation: inside/outside & the crisis of national development, Human geography today, Cambridge. <https://books.google.com/books?id=R7CvAwAAQBAJ&pg=PA265&lpg=PA265&dq>
- Smith, J, M (2009). Humanism/ Humanistic Geography; In R. Kitchin & N. Thrift (eds), International Encyclopedia of Human Geography, Oxford: Elsevier. <https://books.google.com/books?id=F3Dd6M11MqoC&pg=PA179&lpg=PA179&dq>
- Youngs, G. (2008). International relations in a global age: a concept challenge, Cambridge: polity press. [https://www.google.com/search?q=Youngs%2C+G.\(2008\)%2C+International+relations+in+a+global+age%3A+a+concept+challenge%2C+Cambridge%3A+polity+press.&oq=Youngs%2C+G.\(2008\)%2C+International+relations+in+a+global+age%3A+a+concept+challenge%2C+Cambridge%3A+polity+press.&aqs=chrome..69i57.2246j0j8&sourceid=chrome&ie=U](https://www.google.com/search?q=Youngs%2C+G.(2008)%2C+International+relations+in+a+global+age%3A+a+concept+challenge%2C+Cambridge%3A+polity+press.&oq=Youngs%2C+G.(2008)%2C+International+relations+in+a+global+age%3A+a+concept+challenge%2C+Cambridge%3A+polity+press.&aqs=chrome..69i57.2246j0j8&sourceid=chrome&ie=U)
- نیچه، فریدریش و دیگران (۱۳۸۷). هرمنوتیک مدرن: گزینه‌های جستارها، ترجمه بابک احمدی، مه‌ران مهاجر و محمد نبوی. تهران: نشر مرکز. <https://shahreketabonline.com/products/47/56294>
- ورنو، روزبه؛ ژان وال (۱۳۷۹). نگاهی به پدیدارشناسی و فلسفه هست بودن، ترجمه یحیی مهدوی. چاپ اول. تهران: انتشارات خوارزمی. <https://shahreketabonline.com/products/47/87936>
- هایدگر، مارتین (۱۳۸۷). هستی و زمان، ترجمه سیاوش جمادی. تهران: نشر ققنوس. <https://shahreketabonline.com/products/41/32805>
- Ashly, R, K (1987). "The Geopolitics of Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics", Alternatives Journal, Vol, 12, No. 4.
- Cosgrove, D & Jackson, P (1987). "The new direction in cultural geography", Area journal, 19, PP 95-101. <http://journals.hsu.ac.ir/jarhs/article-1-1294-en.pdf>
- Dalby, Simon (2014). "Imperialism, Domination, Culture: the continued relevance of critical geopolitics"; Geopolitics journal, January 2014, DOI: 10.1080/14650040802203679.
- Entrikin, Tepple (2006). Humanism and democratic place - making approaches to human geography, Edited by Valentin, G & Aitken, s; London: Sage publication. [https://books.google.com/books?id=i9UalVoa5YC&dq=\);+Humanism+and+democratic+place&hl=fa&sa=X&ved=0ahUKEwJS1tLSx-zpAhVPLewKHQJsD44Q6AEIJjAA](https://books.google.com/books?id=i9UalVoa5YC&dq=);+Humanism+and+democratic+place&hl=fa&sa=X&ved=0ahUKEwJS1tLSx-zpAhVPLewKHQJsD44Q6AEIJjAA)